

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bakalářská práce

2013

Jiří Macháček

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jiří Macháček

Tři liberální teorie spravedlnosti

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Jiří Macháček**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Šimsa, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

MACHÁČEK, Jiří. *Tři liberální teorie spravedlnosti*. Praha, 2013. 45 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Martin Šimsa, Ph.D.

Abstrakt

Hlavním cílem práce je představení moderní teorie liberální spravedlnosti se zaměřením na její distributivní rozměr. Vedle toho se autor zabývá otázkou hodnotové neutrality liberálního státu a pojetím rovnosti v liberální teorii. Autor prezentuje koncepci „justice as fairness“ liberálního politického filosofa Johna Rawlse. Jeho pojetí je následně podrobena kritickým reakcím dalších představitelů moderního liberálního proudu Roberta Nozicka a Ronalda Dworkina. Autor se stručněji zabývá vztahem myšlení zmíněné trojice filosofů k ranějším představitelům liberalismu a k současným kritikům mimo liberální tábor. První kapitola obsahuje výčet myslitelů a jejich příspěvků k problematice spravedlnosti a teorii společenské smlouvy. Naplní druhé, třetí a čtvrté kapitoly je interpretace jednotlivých pojetí výše zmíněné trojice autorů pomocí kritické analýzy jejich publikací. V páté kapitole jsou přiblíženy argumenty myslitelů obecně označovaných jako komunitaristé, kteří kriticky reagují na Rawlsovu teorii spravedlnosti. Připojen je rovněž i pohled Jürgena Habermase. V závěrečné šesté kapitole jsou shrnuta hlavní teoretická východiska a argumenty trojice liberálních filosofů. Následně dochází k jejich komparaci, zhodnocení stěžejních rysů a sumarizaci společných, a naopak rozdílných bodů.

Abstract

The main goal of this thesis is to introduce the modern theory of liberal justice with a focus on distributive justice. In addition, the author addresses the issue of value neutrality in the liberal state and the concept of equality in liberal theory. The author presents the concept of „justice as fairness“ described by liberal political philosopher John Rawls. Afterwards his concept is subjected to criticism of other contemporary

liberal philosophers Robert Nozick and Ronald Dworkin. The author briefly looks into coherence between mentioned philosophers and earlier representatives of liberal theory, as well as their non-liberal critics. The first chapter contains a list of thinkers and their contributions to the issue of justice and the social contract theory. The following three chapters concerns the interpretation of the concepts of three mentioned authors using critical analysis of their publications. In the fifth chapter are described concepts of thinkers who critically respond to Rawl's theory of justice generally referred to as communitarians, including the conception of Jürgen Habermas. In the sixth chapter the author summarizes the main theoretical background and arguments of discussed liberal philosophers. Finally the thesis is concluded by their comparison and summary of key facts and features.

Klíčová slova

Liberalismus, teorie, spravedlnost, Rawls, Nozick, Dworkin

Keywords

Liberalism, theory, justice, Rawls, Nozick, Dworkin

Rozsah práce: 88 656 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2013

Jiří Macháček

Poděkování

Chtěl bych zde poděkovat vedoucímu práce PhDr. Martinu Šimsovi, Ph.D., za jeho pomoc při průběhu vzniku práce od výběru tématu až po poslední řádky závěru. Dále chci vyjádřit své díky Ing. Karolíně Chládkové za neochvějnou podporu a trpělivost během mého psaní.

Vymezení tématu

Po dvou stoletích stagnace došlo k oživení teorie společenské smlouvy a přirozeného stavu. U tohoto činu stál americký liberální politický filosof John Rawls, který ve svém díle Teorie spravedlnosti navázal právě na tyto koncepty. Vznikla tak teorie procedurální spravedlnosti, která dosahuje daleké odezvy nejen v liberálním proudu. Kolem jeho koncepce „spravedlnost jako férovost“ se v táboře liberálů profilovali další myslitelé, kteří zaujímají do jisté míry odlišná stanoviska. Řadíme sem například další Američany Roberta Nozicka, známého především jako ideologa libertarianismu, a Ronalda Dworkina, který na Rawlse v mnoha směrech navazuje, nicméně mnohem větší důraz klade na důsledný egalitarismus v teorii spravedlnosti.

Výběr tématu

Teorie spravedlnosti patří mezi množinu filosofických témat, která jsou stejně tak aktuální dnes jako byly v antických dobách. O určení či bližší uchopení spravedlnosti se snažila snad každá historická kulturní entita. Z této skutečnosti lze odvodit, že spravedlnost je pojem relativní, tedy že existuje mnoho různých teorií, které jsou jí věnovány. Jedna z nich se točí právě kolem díla Johna Rawlse, kolem kterého figurují další představitelé liberálního proudu.

Cíle práce

Cílem práce je srovnání přístupů k teorii spravedlnosti trojice představitelů liberálního proudu – Johna Rawlse, Roberta Nozicka a Ronalda Dworkina. Mimo jiné je prostor věnován otázce vztahu jedince, společnosti a státu u všech tří autorů. Tomu předchází teoretický výčet s důrazem na část věnovanou Rawlsovu pohledu, jenž lze považovat za stěžejní pro porozumění danému směru.

Ve stručnější rovině se v práci promítá vztah výše zmíněné trojice autorů k ranějším představitelům liberalismu. V práci je rovněž shrnuta také následná kritika liberálního proudu.

Výzkumné otázky jsou formulovány následovně: „*Má být liberální stát zcela neutrální, nebo je spojen s nějakými hodnotami či normami?*“ a „*Jaké pojetí rovnosti je slučitelné s liberální teorií?*“.

Metoda

V práci je užita metoda kriticko-hermeneutické analýzy a interpretace děl autorů k dané problematice. Ta bude probíhat jejich pečlivým prostudováním a shrnutím hlavních argumentů. Ve druhé části je uplatněna komparativní metoda, přičemž jsou vedle sebe postaveny hlavní teoretická východiska jednotlivých autorů, a dochází k jejich kritickému porovnání, zhodnocení stěžejních rysů a sumarizaci společných, a naopak rozdílných bodů.

Formulace hypotéz

Hypotéza č. 1: Pojetí liberálního státu všech tří představitelů jsou spojena s konkrétními normami či hodnotami.

Hypotéza č. 2: Prosazování sociální rovnosti není kompatibilní s Nozickovým přístupem.

Předpokládaná osnova

1. Úvod – představení tématu
2. Vztah k předchůdcům a zakladatelům liberalismu
3. Rawlsovo pojetí liberální spravedlnosti
4. Nozickovo pojetí liberální spravedlnosti
5. Dworkinovo pojetí liberální spravedlnosti
6. Kritika liberalismu
  - a. Komunitarismus
  - b. Jürgen Habermas
7. Kontext a diskuse tří liberálních pojetí spravedlnosti
8. Kritické porovnání a zhodnocení základních rysů, předpokladů a důsledků tří pojetí
9. Závěr

Seznam literatury

Monografie

BARŠA, Pavel. Politická teorie multikulturalismu. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 347 s. ISBN 80-859-5947-X.

DWORKIN, Ronald M. Když se práva berou vážně. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, 455 s. ISBN 80-729-8022-X.

HOBBS, Thomas. Leviathan, aneb, Látka, forma a moc státu církevního a politického. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2009, 513 s. ISBN 978-80-7298-106-9.

LOCKE, John. Druhé pojednání o vládě. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 184 s. ISBN 80-205-0222-X.

NOZICK, Robert. Anarchia, štát a utopia. In: BERLIN, Isaiah. O slobode a spravodlivosti: liberalizmus dnes. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1993, s. 114-172. ISBN 80-7115-047-9.

RAWLS, John. Teorie spravedlnosti. Praha: Victoria Publishing, 1995, 361 s. ISBN 80-85605-89-9.

RAWLS, John. Spravodlivosť ako férovosť. 1. slovenské vyd. Bratislava: Kalligram, 2007, 334 s. ISBN 978-80-7149-911-4.

RAWLS, John. Politický liberalizmus. 1. slovenské vyd. Prešov: Slovacontact, 1997, 304 s. ISBN 80-888-7601-X.

SCRUTON, Roger. Krátké dějiny novověké filosofie : od Descarta k Wittgensteinovi. 2. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2005. 338 s. ISBN 80-85947-93-5.

SHAPIRO, Ian. Morální základy politiky. 1. vyd. Překlad Milan Znoj. Praha: Karolinum, 2003, 239 s. ISBN 80-246-0716-6.

SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 190 s. ISBN 80-717-8859-7.

TAYLOR, Charles. Etika autenticity. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2001, 134 s. ISBN 80-700-7150-8.

VELEK, Josef. Spor o liberalismus a komunitarismus. Praha: Filosofia, 1996, 152 s. ISBN 80-7007-089-7.

WALZER, Michael. Interpretace a sociální kritika. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2000, 151 s. ISBN 80-7007-126-5.

Tištěná periodika

BARŠA. O libertarianismu Roberta Nozicka. Filosofický časopis. 1996, č. 6, s. 990-1002. ISSN 0015-1831.

BARŠA, Pavel. Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii. Reflexe. 1995, č. 13. ISSN 0862-6901.

NOZICK, Robert. Morální omezení a spravedlnost v rozdělování. Filosofický časopis. 1996, č. 6, s. 969-989. ISSN 0015-1831.

RAWLS, John. Spravedlnost jakožto 'fairness'. Reflexe. 2010, č. 38. ISSN 0862-6901.

ŠIMSA, Martin. John Rawls – Právo národů. Reflexe. 2010, č. 38. ISSN: 0862-6901.

Obsah

ÚVOD	2
1. VZTAH K PŘEDCHŮDCŮM A ZAKLADATELŮM LIBERALISMU	5
1.1 SPRAVEDLNOST V ANTICE	5
1.2 PŘEDSTAVITELÉ KLASICKÉ TEORIE SPOLEČENSKÉ SMLOUVY	6
1.3 ADAM SMITH	9
1.4 IMMANUEL KANT	10
2. RAWLSOVO POJETÍ LIBERÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI	12
2.1 PŮVODNÍ STAV.....	12
2.2 ZA ZÁVOJEM NEVĚDOMOSTI	13
2.3 METODA REFLEKTOVANÉ ROVNOVÁHY	14
2.4 PRINCIPY SPRAVEDLNOSTI	15
2.4.1 Princip svobody	16
2.4.2 Princip rovnosti příležitostí.....	16
2.4.3 Princip difference	17
2.5 USPOŘÁDÁNÍ SPOLEČNOSTI	18
2.6 KONFRONTACE S UTILITARISMEM	19
3. NOZICKOVO POJETÍ LIBERÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI	20
3.1 OD ANARCHIE K MINIMÁLNÍMU STÁTU	20
3.2 VLASTNICTVÍ.....	22
3.3 HISTORICKÉ A NEMODELOVÉ PRINCIPY	25
4. DWORKINOVO POJETÍ LIBERÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI	27
4.1 PRINCIP ROVNOSTI.....	27
4.2 PRÁVO A MORÁLKA.....	29
4.3 DISTRIBUTIVNÍ SPRAVEDLNOST	30
5. KRITIKA LIBERALISMU	31
5.1 KOMUNITARISMUS	31
5.1.1 Charles Taylor	31
5.1.2 Michael Sandel.....	32
5.1.3 Michael Walzer	34
5.2 JÜRGEN HABERMAS	34
6. KRITICKÉ POROVNÁNÍ A ZHODNOCENÍ ZÁKLADNÍCH RYSŮ, PŘEDPOKLADŮ A DŮSLEDKŮ TŘÍ POJETÍ	36
ZÁVĚR.....	40
SUMMARY	43
POUŽITÁ LITERATURA	44

Úvod

Spravedlnost patří mezi filosofická témata, která jsou stejně aktuální dnes, tak jako byla v antických dobách. O její bližší uchopení se snažila snad každá historická kulturní entita. Spravedlnost je pojmem s velmi širokým rozsahem, který přesahuje do celé řady vědních disciplín od politické vědy přes etiku až k právu. Existuje mnoho různých teorií a interpretací, které jsou jí věnovány. Bylo by velice obtížné až bláhové snažit se je všechny zahrnout do jedné práce. Z tohoto důvodu se soustředím na jeden její konkrétní rozměr, a to spravedlnost procedurální.

Proceduralisté se zaměřují na tvorbu konsensuálních pojetí spravedlnosti. Pro tyto koncepty je typická snaha o dosažení všeobecné platnosti a neutrálnosti ohledně distribuce statků ve společnosti. Zpravidla jsou rovněž spojeny s liberálním racionalismem a individualismem. Každý člověk si vytváří svou představu o dobrém životě, přičemž tito jednotlivci jsou definováni primárně jako představitelé lidského druhu.

Představitelé procedurální spravedlnosti nalezneme v angloamerické politické filosofii 70. let minulého století. Pro toto období je typické prosazování kantovských liberálů, kteří svorně neuznávají utilitaristické odůvodnění liberálního politického řádu. Jejich odpovědí na utilitarismus byl návrh nového pojetí založeného na prioritní pozici práva před dobrem. Do čela tohoto proudu se postavili Američané John Rawls, Robert Nozick a Ronald Dworkin. Zejména vydání Rawlsovy *A Theory of Justice* odstartovalo rozpravu uvnitř liberálního tábora, která byla v 80. letech odsunuta stranou náporu jeho kritiků – zejména proudem označovaným jako komunitarismus. Zastánci liberalismu se tak ocitli v defenzivě před neliberálními proudy. Rawls pod vlivem kritiků svou koncepci průběžně přepracovával a posun shrnul v díle *Political Liberalism*. Jeho liberální teorie spravedlnosti zůstává dodnes aktuální a slouží jako základna pro zastánce sociálního státu.

Cílem práce je představit moderní teorii liberální spravedlnosti reprezentovanou Johnem Rawlsem, Robertem Nozickem a Ronaldem Dworkinem, podrobit jejich přístupy kritické analýze a v konečné fázi postavit jejich myšlenky vedle sebe a následně shrnout společné a odlišné body.

Úvodní část mé práce obsahuje základní filosofická východiska liberálního pojetí spravedlnosti společně s představením nejdůležitějších předchůdců a zakladatelů

liberální tradice, přičemž započneme již v antických dobách a dojdeme k myšlení Immanuela Kanta, kterým se Rawls nechal významně ovlivnit při koncipování své teorie spravedlnosti. Zrekapitulujeme rovněž klasické představitele teorie společenské smlouvy Johna Locka, Thomase Hobbesa a Jean-Jacquesa Rousseaua.

Do nastíněného kontextu následně zasadíme interpretaci teorie spravedlnosti Johna Rawlse a kritickou odpověď reprezentovanou dílem Roberta Nozicka. Tuto dvojici doplníme dalším současným liberálním filosofem Ronaldem Dworkinem, jehož dílo se v řadě směrů k Rawlsovi vztahuje, nicméně větší akcent klade na důsledný egalitarismus v teorii spravedlnosti a na problematiku liberálního práva. U každého autora si shrneme hlavní argumenty jeho myšlení, přičemž se zaměříme především na problematiku vzniku a podoby principů spravedlnosti, zásady distributivní spravedlnosti, postoj k utilitarismu a pojetí liberálního státu a práva. Rawlsovo pozdější dílo zmíníme pouze okrajově, neboť vzniklo právě až na základě kritiky, kterou se práce zabývá především. Diskuze mezi „mladým a starým“ Rawlsem tudíž není předmětem této práce.

Po představení tří pojetí si přiblížíme filosofické proudy mimo liberální tábor, které vznikly v reakci na Rawlsovu teorii spravedlnosti a z různých úhlů ji kritizují. V oblasti našeho zájmu figuruje skupina označovaná jako komunitaristé, do které patří například Michael Sandel, Charles Taylor a Michael Walzer. Komunitaristé svou kritiku nesměřují výslovně na Rawlsovo myšlení, nýbrž na současnou nejucelenější teorii liberalismu, jejímž autorem je shodou okolností právě John Rawls. Vedle jejich reakcí se budeme stručněji zabývat i názory Jürgena Habermase na Rawlsovu koncepci.

V další části práce je uplatněna komparativní metoda, přičemž jsou srovnávána hlavní teoretická východiska Rawlse, Nozicka a Dworkina. Dochází ke zhodnocení jejich stěžejních rysů a sumarizaci společných, a naopak rozdílných bodů. V kapitole jsou rovněž zodpovězeny zadané výzkumné otázky a potvrzeny, resp. vyvráceny, hypotézy.

Výzkumné otázky jsou formulovány následovně:

1. Má být liberální stát zcela neutrální nebo je spojen s nějakými hodnotami či normami?
2. Jaké pojetí rovnosti je slučitelné s liberální teorií?

Hypotézy jsou formulovány následovně:

1. Pojetí liberálního státu všech tří představitelů jsou spojena s konkrétními normami či hodnotami.
2. Prosazování sociální rovnosti není kompatibilní s Nozickovým přístupem.

Poznámka: Oproti osnově zadané v projektu práce byla vypuštěna kapitola „Kontext a diskuse tří liberálních pojetí spravedlnosti“. Kapitola se tematicky překrývala s tou následující. Diskuze tří liberálních pojetí je obsažena právě v kapitole „Kritické porovnání a zhodnocení základních rysů, předpokladů a důsledků tří pojetí“.

1. Vztah k předchůdcům a zakladatelům liberalismu

1.1 Spravedlnost v antice

Pro civilizace předcházející období antiky je typické silné propojení spravedlnosti s náboženstvím. Například ve starém Izraeli Bůh představuje autora principů, soudce i vykonavatele spravedlnosti v jednom. S příchodem antiky se božský princip začíná vytrácet pod tlakem metafyzického chápání světa. Na počátku tohoto vědeckého obratu stáli jednak sofisté, ale do jeho čela stavíme Platóna a jeho žáka Aristotela. Mějme na paměti, že v řeckém myšlení má termín spravedlnost mnohem širší rozsah, než jak ji chápou novověcí filosofové. Úvahy o ní se často vztahují ke komplexním etickým otázkám.

Spravedlnost je hlavním tématem jednoho z nejslavnějších Platonových dialogů *Ústavy*. V první knize spravedlnost popisuje slovy „...že to jest spravedlivé, dávatí každému, co mu náleží“¹, ať už se jedná o práva, povinnosti či majetek. Vzhledem ke komplexnosti pojmu spravedlnost se jí věnuje ve dvou rovinách, které jsou navzájem provázané. Tou první je spravedlnost v duši, tedy jako mravní ctnost a postoj, který vede ke spravedlivému jednání. Druhou je spravedlnost ve společnosti, ve vztazích jedince a státu v obci. V obou případech je cílem dosáhnout vyváženosti mezi všemi třemi skupinami v Platónově obci. Není podmínkou, že spravedlivou obec budou utvářet bez výjimky spravedliví občané. Taková domněnka by byla nereálná až pošetilá. Spravedlnosti je podle Platóna možno dosáhnout pouze skrze stav spravedlivých vládců, který formuje celou společnost. Každý člen společnosti však může přispívat k udržení spravedlivého řádu tím, že vykonává své povinnosti. V pozdějších *Zákonech* Platón paradoxně své odůvodnění spravedlnosti posouvá směrem k archaickému božskému principu typickému pro myšlení kultur antice předcházejících.

Aristoteles navazuje na sofisty a Platónovu *Ústavu* v odstupu od legitimizace spravedlnosti skrze náboženský argument. Není mu však vlastní ani metafyzické objasnění, nýbrž se jako první jme odvodit principy spravedlnosti ze společenské reality. Nejlepším způsobem pro pochopení Aristotelovy představy spravedlnosti tkví v jeho pojetí společnosti v *Etice Nikomachově*. Aristoteles, stejně jako jeho učitel, nenahlíží na spravedlnost pouze jako na lidskou ctnost. Principy spravedlnosti mají

---

¹ PLATÓN. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2005, s. 35. ISBN 80-729-8142-0.

rozsáhlý politický význam v jeho společnosti. Podobně, jako většina jeho současníků, usiluje o najetí rovnovážného stavu. Platón ho vidí v harmonii obce a duše. Aristoteles poznamenává, že je více druhů spravedlnosti a rozlišuje další dva, a to spravedlnost rozdíleci a opravnou. První z nich bychom mohli pojmenovat rovněž distributivní, zabývá se totiž právě rozdělováním „*poct, nebo peněz anebo ostatních statků, které lze rozdělit účastníkům občanství – neboť v tom může být jeden druhému roven i neroven*“². Aristoteles byl historicky vůbec prvním filosofem, který se tímto rozměrem spravedlnosti zabýval. Pro jeho pojetí spravedlnosti je typické její splynutí s pojmem rovnost. Distribuce statků se u něj řídí geometrickou proporcionalitou podle osobní hodnoty. Stanovení hodnoty je problematické, neboť ji každý posuzuje podle jiných faktorů: „*...demokraté ji vidí ve svobodě, oligarchové v bohatství, jiní v urozenosti, aristokraté v duševní zdatnosti.*“³.

Druhá z nich, tedy spravedlnost opravnou neboli komutativní, upravuje pravidla směn, ať už dobrovolných, jako nákup, nebo nedobrovolných, jako krádež. Pokud k takovýmto směnám dojde, je úkolem právě opravné spravedlnosti, aby byl znovunastolen rovný status quo. Na rozdíl od spravedlnosti rozdíleci nerozlišuje jednotlivce podle hodnoty, nýbrž se ke všem chová stejně.

Shrneme-li výše zmíněné poznatky, tak shledáme, že spravedlnost se v antice objevuje ve dvou provázaných formách. Zaprvé jako subjektivně určený model jednání individua, čímž se dostáváme k ideji rozdílnosti jednotlivých zástupců lidského druhu, která později hraje významnou roli v koncepcích moderních liberálů. Druhou možností je pokusit se pohlédnout na celou problematiku z vyšší perspektivy a vztáhnout ji na lidský druh jako celek, což nás dovede k problematice lidských práv.

1.2 Představitelé klasické teorie společenské smlouvy

Znalost problematiky společenské smlouvy je při studiu Rawlse a ostatních zastánců moderního liberálního proudu samozřejmě podstatná, a proto si ji nyní shrneme.

Přirozený stav a společenská smlouva jsou málokdy brány jako historické události. Jde o vědecké hypotézy, které mají mimo jiné vysvětlit vznik politické vlády,

---

² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2., rozš. vyd. Praha: P. Rezek, 1996, s. 127-128. ISBN 80-901-7967-3.

³ Tamtéž, s. 129.

institucí a jejich legitimitu. Původ diskuze o nich se pojí se dvěma historickými etapami, které zásadním způsobem ovlivnily utváření demokracie – občanskou válkou v Anglii v letech 1642 – 1651 a Velkou francouzskou revolucí v letech 1789 – 1799. K první události se vážou myslitelé Thomas Hobbes a John Locke. Oba spojovala snaha nalézt podmínky legitimacy moci státu a jejího ideálního uspořádání, aby bylo dosaženo míru. Tyto a další otázky nabyly na důležitosti zejména díky trvalému snižování autority církve, a naopak zvyšování popularity deismu v Anglii. Každý z myslitelů se ale ubíral odlišnou cestou. Podívejme se nejprve na nejstaršího z nich.

Hobbes byl silně ovlivněn rojalistickým proudem a typická nadřazenost moci státu zůstává v jeho koncepci jasně zakotvena. Moc státu podle něj musí být absolutní, neboť její dělení vytváří stát ve státě, což vede k občanské válce, které právě chce předejít. Přirozený stav chápe jako hypotetický scénář, ve kterém jsou si lidé od přírody rovni, a jejich jednání není prakticky limitováno, takže panuje absolutní anarchie. Kvůli přirozeným vlastnostem lidí, jako jsou soutěživost nebo touha po uznání, dochází k všudypřítomným konfliktům. Hobbesův přirozený stav tak vede k válce všech proti všem. Společenská smlouva je pak únikem z válečného stavu do područí státní moci, která zajistí mír a bezpečí. Jejím přijetím lidé přecházejí z přirozeného stavu do společenského a vzdávají se své moci výměnou za ochranu. Člověk tak ztrácí své přirozené právo na úkor státu, který se tím pádem stává držitelem absolutní moci. Tato moc je neomezená a nedělitelná. Zřízení státu si zachovává kontinuitu dokonce i po vojenském dobytí, neboť jedinou změnou je pouze obměna suverénů. Sám suverén má výjimečnou pozici ve společnosti, neboť se na něj nevztahují zákony dané smlouvou, což je z hlediska Locka naprosto směšné.

Ve stejném duchu se nese i Hobbesův postoj k distributivní spravedlnosti. Zásluhy nejsou uděleny na základě spravedlivých principů, nýbrž záleží na vůli a milosti suveréna, který jako jediný může učinit spravedlivé rozdělení, čímž dosáhne spravedlivého a podle Hobbese neutrálního, stavu.

John Locke byl v době propuknutí občanské války teprve mladým chlapcem. Pozdější zkušenosti z období Cromwellovy diktatury a restaurace Stuartovců jistě přispěly k tomu, že jeho myšlení se linulo liberálním směrem k obhajobě svobody a konstituční monarchie. Ve svém pojetí se soustřeďuje na práva lidí na život, svobodu a majetek. Jeho přirozený stav je místem vlády rozumu, kde je kladen důraz na svobodu a rovnost. Člověk má svobodu nad sebou a svým majetkem, nicméně dále již zasahovat

nemůže. Podobně jako Rousseau i Locke označuje materiální vlastnictví za zdroj nerovnosti a nepřátelství. S řešením konfliktů v přirozeném stavu lze spatřit obdobný problém jako u Hobbesa, a to že neexistuje možnost jejich spravedlivého řešení. Locke odůvodňuje vznik státu stejným důvodem jako Hobbes, tedy vymaněním se z válečného stavu. Kromě toho Locke ve společenské smlouvě vidí ještě druhý neméně důležitý význam, a to snahu lidí zachovat si své osobní vlastnictví. Stejně jako u Hobbesa lidé při přechodu od přirozeného stavu postupují svou moc ve prospěch státu. Nesmíme ale zapomenout na zásadní odlišnost, a to že v Lockově pojetí odevzdávají pouze tu část moci potřebnou k účelům, pro které společnost vzniká. Doménou státu je zajištění bezpečí a vůbec nezasahuje například do otázek lidských práv. Možnost svržení státu Locke připouští v případě, že je státní moc zneužívána.

Pojem vlastnictví Locke rozlišuje ve dvou rovinách. V širším pojetí jím rozumí právo každého člověka „vlastnit sám sebe“, rozhodovat o svém osudu. Druhé pojetí je čistě materiální, zahrnuje vlastnictví hmotných statků a hromadění majetku. Vlastnictví je podle Locka dáno přirozeným právem, nicméně je jím rovněž i omezeno. Každý člověk může čerpat z přírody statky pro zajištění svého života, ale na víc už nárok nemá: *„Kolik toho může kdo užít k nějakému prospěchu života, dříve než se to zkazí, na tolika věcech může svou prací upevnit vlastnictví. Cokoliv je nad toto, je více než jeho podíl a patří druhým.“*⁴. Toto pravidlo zachovávající rovnost však nemůže v praxi fungovat kvůli existenci uchovateli hodnot, které nepodléhají času, jako jsou peníze.

S Velkou francouzskou revolucí je spojeno dílo Jean-Jacquesa Rousseaua. Svým důrazem na rovnost mezi lidmi a teorií o tom, že společenský řád je vždy výsledkem nějaké dohody, připravil půdu pro změnu politického systému Francie, ačkoliv sám zemřel jedenáct let před událostmi, které k ní vedly. Rousseauova představa přirozeného stavu je obdivuhodná svou složitostí a detailním propracováním. Od pojetí Hobbesa a Locka se liší zásadně tím, že je mnohem vzdálenější našemu současnému stavu. Jedná se o přírodní stav v přesném slova smyslu, ideální bytost se řídí „zvířecími“ pudy. Přelom podle něj nastal v důsledku civilizačního vývoje, a to zejména s rozvojem soukromého vlastnictví, které prohlubuje nerovnosti. Nespravedlivá původní varianta společenské smlouvy byla podle Rousseaua spiknutím bohatých proti chudým. Teprve

---

⁴ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 153-154. ISBN 80-205-0222-X.

poté byly nastoleny podmínky pro vznik nové spravedlivější smlouvy, jejíž doménou se stává rovnost a svoboda. Člověk přechází z přírodního stavu do občanského, čímž ztrácí svá přirozená práva a všechnu svou moc svěřuje do rukou obecné vůle. Ta má svou vlastní suverenitu, jejím činitelem je lid. Rousseau si zakládá na principech přímé demokracie, ale navzdory tomu je jeho stát v důsledku autoritářský, jelikož prostřednictvím obecné vůle ovládá veškeré konání i myšlení lidí.

Pro problematiku distributivní spravedlnosti je podnětná Rousseauova úvaha o vyrovnání rozdílů v důsledku přijetí společenské smlouvy. Nerovnosti v nadání či fyzických dispozicích, které mezi lidmi existují „od přírody“, jsou po uzavření právní dohody nahrazeny mravní rovností.

Hobbes, Locke a Rousseau začínali s obdobnou představou přirozeného stavu. Následně prostřednictvím různě pojatých společenských smluv dochází opět v podstatě ke stejnému východisku, kterým je stát. Je samozřejmé, že specifika a fungování každého z těchto tří výsledných států jsou odlišná. Pro Hobbesovo etatistické pojetí je typický absolutistický stát v čele s všemocným suverénem stojícím mimo zákon. Jedině tak lze podle něj zajistit řád ve společnosti. Stejných cílů se snaží docílit i Locke, nicméně je přesvědčen, že správná cesta k jejich naplnění vede skrze liberální uspořádání společnosti a staví se tedy na stranu konstituční monarchie. Rousseau je zase obhájcem radikální demokracie. Pro Locka a Rousseaua je klíčový souhlas všech lidí se zřízením.

Na představitele klasické teorie společenské smlouvy, ideově především na Locka, navazuje právě John Rawls. Hlavní důvod vzniku smlouvy spatřuje v rovnosti podmínek pro lidi, kteří dohodu přijímají. V jeho pojetí přijetím smlouvy dochází ke stanovení základních principů spravedlnosti. Společenskou smlouvu chápe jako základní stavební kámen budoucí společnosti.

1.3 Adam Smith

Skotský myslitel Adam Smith vstoupil ve všeobecnou známost zejména díky svým ekonomickým teoriím. Avšak jeho postřehy jsou velice hodnotné i při zkoumání distributivní spravedlnosti.

Smith v rámci hledání spravedlivého uspořádání rozlišuje dvě skupiny statků podle toho, kdo na ně má vynakládat prostředky. Do první skupiny patří zajištění obrany státu proti vnějším hrozbám, jinými slovy výdaje na stálou armádu. Na obranu

by měli přispívat všichni členové společnosti „*co nejměněji svým možností*“⁵. Smith vychází z předpokladu, že nepřátelská invaze není v zájmu občanů a obrana tak slouží k obecnému prospěchu. Stejný názor uplatňuje v otázce obecných škol. Každému by se mělo dostat alespoň základního vzdělání, tudíž ho subvencují všichni.

Druhý typ statků je komplikovanější. Financují je pouze konkrétní jednotlivci, kterým z nich plyne přímý prospěch. Smith sem řadí rozličné instituce podporující obchod jako třeba stavba a udržování komunikací, měnový a poštovní systém nebo vyšší školství. Vyjádřeno příkladem, Smith nepokládá za spravedlivý stav, ve kterém dělník z nižší společenské třídy přispívá na vyšší soukromé školství, ačkoliv jeho děti nemají ambice ani prostředky této služby využívat.

Zvláštním případem je otázka soudnictví a vykonávání spravedlnosti. Smithi pohrává s myšlenkou, že objektivitě soudů by prospělo, kdyby byly financovány celou společností. Nakonec dochází k závěru, že nejspravedlivější by bylo, kdyby výdaje se soudem spojené hradili ti, kteří z rozhodnutí soudu mají užitek, nebo ti kvůli kterým spor vznikl. V žádném případě však všichni členové společnosti.

Stát by do distribuce statků neměl nejlépe vůbec zasahovat, neboť by tím mohl narušovat práva jednotlivců a pošramotit tak jejich svobodu, ba co víc, poškozovat ideu jedinečnosti každého jedince spočívající v jeho specifickém nadání a vlastnostech. Smith nepřipouští ani státní podporu těch nejvíce sociálně a ekonomicky znevýhodněných, navzdory možnosti, že se v tomto stavu ocitli nevlastní vinnou. Každý člověk je podle Smitha schopen si zajistit postačující životní úroveň sám. Státní intervence přichází v úvahu teprve v situaci, pokud nelze uspokojit potřeby občanů tržním způsobem.

1.4 Immanuel Kant

V Kantově velkolepém díle je problematika spravedlnosti obsažena spíše implicitně. O to víc nás může překvapit, jaký nedozírný vliv právě jeho koncepce měla na jeho následovníky. Úvahy o spravedlnosti prostupují Kantovou morální filosofií a v principu se všechny odvíjí od jeho proslulého kategorického imperativu: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako*

---

⁵ SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Nové přeprac. vyd. opatřené margináliemi. Praha: Liberální institut, 2001, s. 723. ISBN 80-863-8915-4.

účel a nikdy pouze jako prostředek.“⁶. Spravedlnost, ostatně jako veškeré lidské jednání, musí podle Kanta nutně mít mravní základ. Kritéria spravedlnosti se řídí touto esenciální mravní zásadou, která nebere v potaz primárně mravnost výsledku, nýbrž mravnost motivů jednání podložených rozhodnutím svobodné vůle jedince. Právě od autonomní vůle člověka, nikoliv (jako později Rawls) od spravedlnosti, Kant odvozuje morální principy. Principy spravedlnosti jsou vedlejší, vždy podléhají kategorickému imperativu, který předvádí jednání nutné samo o sobě bez vztahu se svým účelem. Co je, a co není, spravedlivé se tedy posuzuje na základě obecné zásady kategorického imperativu. Na první pohled se to může zdát prosté a přímočaré, avšak potíží spočívá právě v přílišné obecnosti Kantovy morální zásady, ze které již není dál patrné, jak by mohly vypadat konkrétní odvozené principy.

V Kantově díle můžeme odhalit spravedlnost ještě i v „zákonodárné“ rovině. Veřejné právo má být postaveno na principech spravedlnosti. Mezi jeho kompetence řadí určení kritérií týkajících se rozdělení statků, takže tento rozměr spravedlnosti můžeme označit za distributivní. V souvislosti s tím se Kant zabývá otázkou vynutitelnosti práva a realizace spravedlnosti, což považuje za nutnost každé společnosti. Navrhuje způsob, kdy se každý jednotlivec skrze svou svobodnou autonomní vůli podílí na vzniku principů procedurální spravedlnosti.

---

⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, s. 91. ISBN 80-205-0152-5.

2. Rawlsovo pojetí liberální spravedlnosti

Americký liberální filosof John Rawls se světově proslavil především díky své knize *A Theory of Justice* publikované v roce 1971. Bez nadsázky můžeme říct, že dílo zapříčinilo velevýznamný pohyb nejen v táboře liberálů, nýbrž v politické filosofii obecně. Bavit se můžeme zejména o znovuzrození zájmu o normativní politologii a formulaci alternativní teorie k utilitarismu. Nesmíme opomenout ani další stěžejní práci *Political Liberalism* z roku 1993, která je souhrnem Rawlsových reakcí na kritiku, která ho popouzela k neustálému přepracovávání vlastních myšlenek.

Rawls často bývá prezentován jako novodobý pokračovatel teorie společenské smlouvy. Sám o své koncepci spravedlnosti předesílá, že „*generalizuje a uvádí na vyšší rovinu abstrakce známé teorie společenské smlouvy, jak je třeba nacházíme u Locka, Rousseaua a Kanta.*“⁷. Locke či Hobbes se soustředují na charakteristiku přirozeného stavu a důvody, průběh a prostředky přechodu k politické společnosti. Rawls z některých jejich úvah skutečně vychází, nicméně zajímá se o specifitější oblasti, jako jsou problematika ospravedlnění sociálních a ekonomických nerovností, občanská práva a svobody či určení hranic politického závazku. Spravedlnost by podle Rawlse měla být základní ctností všech společenských institucí. Podstatná část problematiky se týká distributivní spravedlnosti. V kostce to znamená otázku, jak by mělo vypadat spravedlivé rozdělení statků ve společnosti a jak by se k němu mělo dojít. Pro jeho dílo je rovněž příznačná snaha o etickou a morální obhajobu sociálního státu, která je však zcela nemarxistická. Rawlsovy myšlenky do jisté míry hájící přerozdělování majetku jsou velmi aktuální i dnes v době světové hospodářské krize.

Zaměříme se nyní na jeho teorii procedurální „spravedlnosti jako férovosti“, jejímž základním kamenem je spojení konceptů původního stavu, závoje nevědomosti a reflektované rovnováhy.

2.1 Původní stav

V Rawlsově provedení není hlavní náplní společenské smlouvy ustavení společnosti, nýbrž vznik obecných principů spravedlnosti, kterými se společnost bude

---

⁷ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Překlad Karel Berka. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 21. ISBN 80-85605-89-9.

řídít. Rawls pro tento účel používá původní stav, tedy teoretický koncept situace přírodní rovnosti.

Původní stav existuje pouze v hypotetické rovině, přičemž Rawlsovi slouží jako pole pro úvahy o chování a konání lidí, které směřuje ke vzniku principů spravedlnosti. V původním stavu Rawls definuje podmínky, které povedou k maximální racionalizaci a rovnosti při rozhodování. Lidí v původním stavu definuje jako racionálně jednající a svobodné, čímž se snaží docílit toho, že jimi určené principy budou odrážet esenci lidství. Rawls formuluje další důležité podmínky. Při volbě principů spravedlnosti je třeba dbát na to, aby si všichni lidé byli rovni v tom smyslu, že nebudou zvýhodněni, nebo naopak znevýhodněni co se přírodních a sociálních faktorů týče. Principy musí být objektivní, nikdo by se je neměl snažit uzpůsobit svým potřebám. Na zvolené principy nesmí mít vliv žádné osobní priority či subjektivní představy o dobrém životě. Pokud lidé přijmou tyto podmínky, jsou tím pádem podle Rawlse legitimní i zvolené principy, neboť „*podmínky vyjádřené v popisu původního stavu jsou podmínkami, které skutečně přijímáme.*“⁸.

2.2 Za závojem nevědomosti

Původní stav sám o sobě podle Rawlse nestačí, neboť neposkytuje dostatečnou rovnost podmínek. Proto přidává takzvaný závoj nevědomosti: „*K podstatným vlastnostem této situace patří, že nikdo nezná své místo ve společnosti, své třídní postavení nebo status; nikdo ani nezná své šance při rozdělování přírodních vloh a schopností, ani svou inteligenci, sílu apod.*“⁹. Závoj nevědomosti je myšlenkový koncept s účelem ukázat, jak by se jednotlivci rozhodovali, kdyby nevěděli téměř žádné podrobnosti o sobě či ostatních. V zájmu férovosti principů spravedlnosti je tedy nezbytné, aby lidé, kteří si je vytváří, neměli povědomí o tom, co konkrétně pro ně budou znamenat. Jelikož zatím neexistuje společnost, nemůžou logicky znát své sociální postavení. Díky závoji nevědomosti a podmínkám jím definovaných může dojít ke zvolení principů v rámci dokonalé rovnosti a racionality, v důsledku čehož je umožněno, aby všichni došli ke společné shodě, která je podmínkou pro legitimizaci vzniklé koncepce spravedlnosti.

---

⁸ Tamtéž, s. 27.

⁹ Tamtéž, s. 21.

Pro ilustraci zmiňme zjednodušující příklad. Rawls počítá s tím, že se lidé chovají sebestředně a sledují především své vlastní pohnutky. Pokud se mám se skupinou lidí podělit o chléb, přičemž dopředu nevím, který kus dostanu, s největší pravděpodobností ho nakrájím na stejné krajíce, čímž dosáhnu relativně nejvyššího výnosu. Lidé tak díky nevědomosti začnou brát na zřetel i dobro ostatních a zároveň je jim znemožněno manipulovat principy ve svůj prospěch. Zůstává otázkou, nakolik je tento systém morální. Nemůžeme s jistotou říct, že se jedná o projev altruismu. Stejně dobře lze volbu vysvětlit jako snahu o minimalizaci možné osobní ztráty.

Povědomí lidí o jejich situaci, které by při utváření férových principů mohlo ovlivnit jejich neutralitu, dělí Rawls do dvou kategorií. Do první kategorie patří například sociální zařazení a zázemí, dále také inteligence či nadání. Druhé se týkají naopak hodnotového zaměření lidí a jejich představ o věcech, které by měly naplňovat jejich život tak, aby ho mohli považovat za dobrý. Jde například o náboženské vyznání nebo různé zájmy.

Lidská mysl za závojem nevědomosti ale není tabula rasa. Nevědomost lidí není absolutní, podle Rawlse užívají důležitou schopnost vytvářet vlastní pojetí dobra, ačkoliv ho zatím neznají. Bez této schopnosti by nebyla respektována svoboda a rovnost jedinců. Koncepce dobra jedinců se tedy mohou vzájemně lišit, nicméně zvolené principy spravedlnosti jsou přijatelné pro všechny bez rozdílu. Lidé dále musí mít alespoň elementární představu o fungování lidské společnosti a o chodu významných institucí.

2.3 Metoda reflektované rovnováhy

Rawls pokračuje ve snaze ospravedlnit svou koncepci spravedlnosti užitím metody reflektované rovnováhy. Jde o proces, jehož náplní je srovnání spravedlnosti jako férovosti s utilitarismem, perfekcionismem a dalšími koncepcemi, jejichž argumenty se Rawls snaží vyvrátit. Každý jednotlivec podle Rawlse vyznává určité subjektivní pojetí spravedlnosti, které se projevuje skrze jeho běžné morální soudy. Člověk poté hledá koncepci spravedlnosti, která by jeho soudům odpovídala nejlépe, případně se nějaké přizpůsobí, čímž dosáhne stavu reflektované rovnováhy: *„Je to rovnováha, protože se alespoň naše principy a soudy shodují; tato rovnováha je reflektovaná, protože víme, kterým principům naše soudy odpovídají a z jakých*

*předpokladů jsou odvozeny.*¹⁰. Cílem metody je tedy nalézt rovnováhu mezi subjektivním a objektivním pojetím spravedlnosti skrze reflexi osobních morálních soudů. Nalezení shody zajistí, že pojetí spravedlnosti jedince bude kompatibilní s obecnými principy.

2.4 Principy spravedlnosti

Podle Rawlse by si lidé v původním stavu zvolili následující dva principy, na nichž bude založeno fungování vzniknuvší společnosti:

„První: Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší systém základních svobod, které jsou slučitelné s obdobnými pro jiné lidi.

*Druhý: Sociální a ekonomické nerovnosti mají být upraveny tak, aby (a) se u obou dalo rozumně očekávat, že budou k prospěchu kohokoliv, a (b) byly spjaty s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny.*¹¹

Principy mají jasně definovanou hierarchii, kterou Rawls nazývá lexikální uspořádání. První z nich, označovaný jako princip svobody, je nadřazen druhému. Druhá část druhého principu (b), která je označována jako princip rovnosti příležitostí, stojí nad první částí druhého principu (a), označované jako princip difference. Nenechme se zmást faktem, že Rawls z nějakého důvodu prohodil pořadí částí druhého principu. Prakticky vyjádřeno, společnost by na základě této posloupnosti měla všem svým členům nejprve garantovat co nejširší svobody a práva, a až poté se zabývat, zda se všem dostalo rovných příležitostí vyvarovat se pozice neprivilegovaných. Přednost prvního principu před druhým je naprosto klíčová pro celou teorii spravedlnosti, neboť porušení lidských práv a svobod nemůže být vykoupeno jakýmkoli sociálním nebo ekonomickým cílem.

V principech se jasně promítá provázanost s Kantovou etikou s tím rozdílem, že Rawls je váže ke spravedlnosti, kdežto Kant k autonomii svobodné vůle. Principy obou filosofů shodně vyplývají z výsledku dohody uzavřené svobodnými a rovnými jedinci. Rawls postupuje ještě o krůček dále aplikací závoje nevědomosti, čímž de facto lidem znemožňuje zvolení principů, které Kant nazývá heteronomní, což znamená dané zvenčí někým jiným a nezávisle na vůli člověka.

---

¹⁰ Tamtéž, s. 26.

¹¹ Tamtéž, s. 48.

Zvolené principy jsou dále aplikovány na základní strukturu společnosti a později i na ústavodárnou, legislativní a soudní sféru. Všechny posléze vzniklé zákony, procesy a instituce vycházejí z principů spravedlnosti a musí s nimi být v souladu.

2.4.1 Princip svobody

První princip vyjadřuje klasické liberální myšlenky. Obsahuje pozitivní občanské svobody a práva, například svobodu vyznání a projevu či aktivní a pasivní volební právo. Jejich hlavním cílem je zajištění životaschopnosti demokratického zřízení. Na první pohled zaujme, že mezi Rawlsovým výčtem svobod chybí svoboda dispozice s vlastněným majetkem. Příznačné jsou také zásady stejné platnosti pro všechny a vzájemného nekolidování svobod a práv jednotlivců. Rawls se zastává u možnosti, zda se člověk může dobrovolně rozhodnout částečně se vzdát práv a svobod výměnou za materiální prostředky. Rawls připouští, že ve vyhrocené životní situaci by lidé mohli zvolit například jídlo před volebním právem. Hierarchii principů ale obhajuje předpokladem, že členové společnosti jsou na určitém ekonomickém standardu a takto vyhrocená krize jim nehrozí. Zajímavý je způsob, jakým se Rawls vypořádává s rozdílem mezi svobodou samotnou a její hodnotou. Ačkoliv si uvědomuje, že se hodnota svobody odvíjí od individuálních faktorů, jeho princip maximalizace rovné svobody určuje pouze rozdělení svobody samotné, nikoli však její hodnoty. Svoboda, pokud je rovná, má tedy podle Rawlse stejnou hodnotu pro každého, a to nezávisle na možnostech jejího uplatnění.

2.4.2 Princip rovnosti příležitostí

Rawlsův druhý princip připouští nerovnosti ve společnosti, avšak pouze za určitých okolností. Musí být ospravedlněny rovností šancí, kterou se rozumí garance stejných možností na vzdělání a obsazení důležitých úřadů a politických postů pro všechny se stejným nadáním nezávisle na původním postavení ve společnosti. Princip můžeme v jistém slova smyslu označit za „vyrovnávací“, neboť se snaží snížit přirozeně vzniklé nerovnosti nebo aspoň předejít jejich prohlubování. Rawls zdůrazňuje, že společenské pozice by neměly být přístupné všem pouze formálně: *„Ve všech společenských oblastech by měly existovat pro obdobně nadané a motivované jedince stejné kulturní možnosti na vzestup. Vyhledky lidí se stejnými schopnostmi a aspiracemi*

by neměly záviset na jejich společenské třídě.“¹². Rawls navrhuje několik opatření, aby mohl být princip naplněn, například školství otevřené všem bez rozdílu. Zaprvé by všem poskytlo šanci získat základní vědomosti a osvojit si dovednosti a zadruhé aby zmenšovalo třídní rozdíly. Dále navrhuje regulaci nadměrného bohatství ve prospěch méně privilegovaných. Zvýhodnění občané nemohou nerovnosti prohlubovat, nýbrž pouze snižovat. Výše je uvedeno, že ztráta svobody nemůže být kompenzována sociálním nebo ekonomickým ziskem. Obdobné pravidlo platí i pro druhý princip: „*Nesmíme ospravedlnit rozdíly v příjmech nebo organizačních pravomocích na základě toho, že nevýhody v jedné určité pozici by byly vyváženy většími výhodami v jiné.*“¹³.

2.4.3 Princip difference

Ačkoliv první část druhého principu, tedy princip difference, stojí v Rawlsově uspořádání nejnižší, v řadách jeho kolegů a následovníků vyvolal zřejmě největší ohlas. Jinak bychom ho mohli nazvat princip vzájemného prospěchu. Smyslem tohoto principu je, že sociální a ekonomické nerovnosti mohou existovat, směřují-li k maximálnímu zlepšení situace nejméně zvýhodněných: „*Všechny společenské hodnoty - svoboda a příležitosti, příjmy, majetek, a sociální základy sebeúcty - mají být rozdělovány stejnoměrně, pokud nějaké nerovnoměrné rozdělení jedné nebo všech těchto hodnot není k prospěchu každého.*“¹⁴.

Princip difference musíme rozlišit od tzv. Paretova optima, podle kterého je vylepšení sociálního či ekonomického postavení jednoho člověka komplementárně propojeno se zhoršením postu jiného. Jak by právě nerovnosti mohly pomoci těm nejméně privilegovaným, které Rawls definuje jako jedince, kteří obdrželi nejméně základních statků? Rawls vychází z předpokladu, že nerovnosti jsou jakýmsi společenským stimulem. Systém, ve kterém by všichni získávali za různou práci stejné ohodnocení, by podle Rawlse po všech stránkách stagnoval. Nerovnosti naopak poskytují motivaci k vyšší produktivitě, která vede ke kýženému růstu, skrze který se vylepšuje pozice všech.

---

¹² Tamtéž, s. 55.

¹³ Tamtéž, s. 50.

¹⁴ Tamtéž, s. 49.

2.5 Uspořádání společnosti

Na základně stanovených principů spravedlnosti se Rawls dále zabývá podobou a fungováním spravedlivé společnosti. Akcent klade především na její politické uspořádání, kam spadají například témata společenské svobody, distribuce statků nebo tolerance. Základní strukturu společnosti Rawls vytyčuje institucemi, které definuje jako „*veřejný systém pravidel, který vymezuje úřady a pozice s jejich právy a povinnostmi, pravomocemi a výsadami apod.*“¹⁵. Instituce jsou veřejné v tom smyslu, že jsou s nimi všichni stejnou měrou obeznámeni. Navíc panuje veřejný konsensus o tom, co je a není spravedlivé.

Rawls předkládá čtveřici postupných fází uplatňování zvolených principů spravedlnosti v původním stavu. V prvním stádiu vzniká ústavodárné shromáždění, které vypracuje ústavu a dále systém ústavodárných vládních pravomocí a občanských práv a svobod. To vše stále probíhá za závojem nevědomosti, nicméně se začínají vyjevovat určité společenské aspekty jako třeba ekonomická úroveň společnosti. Následuje zákonodárné stádium, ve kterém jsou vzniklé politické programy a zákony podrobeny posouzení z hlediska principů spravedlnosti a zákonitostí přijatých v první fázi. Ve třetí fázi je formulována sociální a ekonomická politika, která odráží druhý princip v tom, že nerovnosti mohou existovat pouze v případě, že budou ku prospěchu nejméně obdařeným členům společnosti. V závěrečné čtvrté fázi už je odkrytý závoj nevědomosti a instituce a pravidla společnosti jsou uvedena do praxe. Členové společnosti je znají a řídí se jimi, nebo by přinejmenším měli.

V jedné z dalších kapitol se Rawls zabývá problematikou distribuce ekonomických statků. Výše jsme si uvedli, že Rawls záměrně mezi svobody jedince nepočítá právo na dispozici s vlastním majetkem, což odůvodňuje tvrzením, že existence soukromého vlastnictví nepodmiňuje funkčnost tržního hospodářství. Když Rawls hovoří o rozdělování, má na mysli daňový systém. Rozdělování skrze úpravy vlastnických vztahů a daně je esenciální pro udržení spravedlivé společnosti. Musí být uvolněno určité množství statků ve prospěch vlády, která s nimi udržuje v chodu veřejné instituce. Rawls označuje za nepřijatelnou většinu typů daně z příjmu. Místo distribuce statků na základě vlastních zásluh o ně preferuje jako nejspravedlivější cestu proporcionální daňový systém, protože ten se řídí skutečným množstvím společných

---

¹⁵ Tamtéž, s. 45.

statků, které lidi čerpají. Za předpokladu, že by mohlo dojít k narušení lexikálního uspořádání principů spravedlnosti, by byla přijatelná i progresivní daň. Ve stejném duchu Rawls upravuje pravidla dědičnosti či podobných přechodů většího množství statků.

2.6 Konfrontace s utilitarismem

Rawls byl velkým kritikem utilitarismu, což se zřetelně ukazuje v jeho pojetí spravedlnosti. Cílem utilitaristů je maximalizace celkového společenského blaha a užitku, čímž je dosaženo skrze určité uspořádání institucí. Právě toto užívá Rawls jako stěžejní bod své kritiky, neboť podle něho utilitaristé neberou v potaz svébytnost každého individua. Podle něj „*neexistuje žádná „celková“ osoba, která by si toto štěstí mohla užít. Je zde pouze mnoho na sobě nezávislých jedinců a bylo by nesprávné vzít některým část jejich štěstí ve prospěch jiných.*“¹⁶. Rawls každému nezaručuje pouze svobodu a práva, ale i šanci na vzestup. I ti nejméně obdařeni jsou společensky přijatelní a není jich využíváno pouze jako prostředku k navýšení nehmamatelného prospěchu celku. Vedle toho utilitarismus takto lidí využívá, čímž se mimo jiné dostává do rozporu s Kantovou etikou, která je pro Rawlse důležitá.

Pro utilitaristy je klíčovou proměnnou účelovost procesů, jde tedy o teleologickou teorii. Naopak Rawlsova deontologická teorie „spravedlnosti jako férovosti“ neřeší, jak dosáhnout největší sumy prospěchu. Jak bylo řečeno výše, Rawlsova hierarchie principů neumožňuje, aby bylo omezení svobody vykupováno sociálním a ekonomickým ziskem. V jeho představě společnosti dochází k vytyčení občanských práv a povinností při volbě principů spravedlnosti v původní situaci. Dosažení principů, které by všichni považovali za spravedlivé, považuje Rawls za hlavní prioritu. Utilitarismus přisuzuje spravedlnosti výrazně nižší význam, řadí ji až daleko za účelovost. Princip užitku si podle něj lidé stěží zvolí, neboť by některým lidem zaručoval horší podmínky a jiným naopak lepší. Nikdo vědomě neodsouhlasí možnost, která by pro něj mohla znamenat ztrátu, i když by tím mohl pomoci jiným.

---

¹⁶ SWIFT, Adam. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 39. ISBN 80-717-8859-7.

3. Nozickovo pojetí liberální spravedlnosti

Proti Rawlsově „justice as fairness“ se postavil americký filosof Robert Nozick. Ve svém stěžejním díle *Anarchy, State, and Utopia* ostře kritizuje koncept svého kolegy z Harvardské univerzity. Nozickovo dílo představuje nejucelenější a nejsystematičtější soupis myšlenek libertarianismu. Zároveň je možná vůbec nejvýznamnějším kritikem teorie spravedlnosti Johna Rawlse. Základní otázkou, které se věnuje, je vztah státu a jednotlivce, konkrétně v jakém rozsahu může stát existovat, aniž by zasahoval do individuálních práv občanů. Dá se říct, že Nozick problematiku spravedlnosti omezil především na otázku distribuce statků.

Nozick neuznává základní princip Rawlsovy teorie, tedy že spravedlnost vychází z dohody jedinců na spravedlivých principech pro všechny, přičemž bližší skutečnosti jejich životů jsou jim skryté závojem nevědomosti. Spravedlnost chápe ve smyslu oprávnění, přesněji řečeno jako „úctu k právu lidí na vlastnictví sebe samých, k jejich právu vlastnit majetek a k právu svobodně nakládat s tím, co jim patří.“¹⁷. Hlavní funkci státu vidí v ochraně soukromých zájmů a práv občanů. Jakékoliv státní zasahování do procesu distribuce statků nepřijímá. V tomto ohledu se jeho myšlení do jisté míry podobá názorům Adama Smithe. I kdyby smyslem činů státu bylo dosažení spravedlivého rozdělení mezi všechny občany, tak tato praxe se podle Nozicka nevyhnutelně neobejde bez zásahů do soukromého vlastnictví občanů. Jeho představa role státu je v praxi velmi odlišná – místo toho, aby se stát sám vměšoval do záležitostí občanů, měl by je místo toho ochraňovat právě před podobnými zásahy ze strany jejich spoluobčanů.

3.1 Od anarchie k minimálnímu státu

Nozick se nejprve věnuje otázce, v jakém rozsahu může existovat stát, aniž by se vměšoval do individuálních práv občanů. Při analýze této otázky pracuje se stavem anarchie, jenž je postaven na výše zmíněné představě přirozeného stavu. Nozickův stav anarchie, kde se každý stává exekutorem přirozeného práva, dozajista připomíná Thomase Hobbesa a jeho přirozený stav, kde probíhá permanentní válka všech proti všem. Nesmíme ale zapomínat na jeden velký rozdíl, a to že v Hobbesově pojetí lidé pozbývají svých práv.

---

¹⁷ Tamtéž, s. 38.

Za největší úskalí anarchie Nozick považuje způsob exekuce přirozeného práva. Potíže spatřuje v tom, že oběť porušovatele přirozeného práva má sama vykonat spravedlnost výhradně na základě svého subjektivního posouzení způsobené újmy. V tomto stavu, kde neexistuje žádný stát, mohou nastat dvě problematické situace. Zaprvé má poškozený jedinec tendence přeceňovat utrpěnou škodu, a tudíž bude požadovat přehnaný trest či náhradu, v důsledku čehož se původní provinilec stává sám poškozeným. Vzniká zde neustálý konflikt a jediné východisko představuje situace, kdy dojde k přesvědčení jeho účastníků, že úcty byly vyrovnány a spor vyřešen. Druhým problémem je stav, kdy se poškozenému nedostává dostatek moci či prostředků k uplatnění vlastních práv. Žádosti takového jedince o satisfakci od silnějšího porušitele přirozeného práva jsou neefektivní a spravedlnosti není učiněno zadost. Podle Nozicka se dají zmíněné problémy s vynutitelností trestu za porušení přirozeného práva vyřešit, když se za účelem prosazení spravedlnosti spojí několik jednotlivců. Vzniklou skupinu nazývá sdružením vzájemné ochrany, které v zásadě funguje na principu kolektivní bezpečnosti. Tato sdružení se zabývají otázkami jak vnitřní tak vnější bezpečnosti vůči jiným skupinám či jednotlivcům. Vzniklý systém redukuje možnost jednotlivce individuálně uplatňovat právo, neboť to pro něj nadále není tak výhodné.

V prvním stádiu existuje ochranných sdružení víc a vzájemně si konkurují. Co se však stane, když dojde ke konfliktu členů dvou z nich a ona sdružení dospějí k opačným názorům ve věci řešení tohoto sporu? Dojde k nevyhnutelnému konfliktu vojenských složek ochranných sdružení. Strana, která z něj vyjde jako vítěz, získá členy poraženého, protože jim může poskytnout lepší služby. Skrze tyto dílčí střety kombinované se vzájemnou soutěží, kdy se jednotlivé instituce předhánějí v nabídkách lepších služeb svým členům, nakonec vyvstane jedno dominantní ochranné sdružení.

Načrtnutý model, kdy se většina lidí nachází pod záštitou některé agentury, se podobá státu. Nozick nachází dva body, kterými se od sebe liší. Prvním je fakt, že na rozdíl od systému, ve kterém pouze stát „*může rozhodnout, kto a za akých podmienok smie použiť silu*“¹⁸, ochranná agentura nemá monopol na prosazování práva. Určitým jedincům či skupinám ponechává omezenou možnost uplatňovat svoje vlastní práva takřkajíc na vlastní pěst. Samozřejmě je nutno počítat s následky, pokud se jednání

---

¹⁸ NOZICK, Robert. Anarchia, štát a utopia. In: BERLIN, Isaiah. *O slobode a spravodlivosti: liberalizmus dnes*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1993, s. 133. ISBN 80-7115-047-9.

těchto jednotlivců či skupin dostane do konfliktu s ochrannou agenturou. Druhé specifikum představuje rozsah poskytované ochrany. Stát ochraňuje všechny občany na svém území, kdežto ochranná agentura se logicky omezuje pouze na své platící členy. Co se stane s jedinci či skupinami, kteří si nepřejí být součástí ochranné agentury, nýbrž mají v úmyslu pečovat o své bezpečí sami? Dominantní ochranná agentura podnikne kroky s cílem je obsáhnout. Agentura získává monopol na prosazování práva na celém území, což je dle Nozicka moment, kdy dochází ke vzniku ultraminimálního státu.

Ultraminimální stát je sice jediným subjektem, který rozhoduje o použití síly, nicméně stále ochraňuje pouze své platící členy. Ochranné agentuře se nakonec podaří obsáhnout pod sebe veškerou „konkurenci“, tedy jednotlivce a skupiny, kteří se chtějí chránit sami. Tento moment, kdy jsou všichni lidé na určeném území pod ochranou jedné instituce, Nozick považuje za vznik minimálního státu. *„Minimální stát je nejrozsáhlejší stát, jenž může být ospravedlněn. Jakýkoli rozsáhlejší stát porušuje lidská práva.“*¹⁹

3.2 Vlastnictví

Nozickův minimální stát si neklade za cíl dosáhnout spravedlnosti skrze řízenou distribuci statků. Takové jednání je považováno za porušení soukromých práv občanů. Omezení minimálního státu v tomto ohledu není nepodobné Smithově pojetí, které roli státu omezuje na zajištění obrany. Nozick jako „pravcový“ liberál (libertarián) preferuje stát, který bude „nočním hlídačem“ před těmito zásahy do soukromí lidí ze stran jejich spoluobčanů a jiných subjektů. Pohled na vlastnictví „levicového“ (rovnostářského) liberála Rawlse poněkud trivializuje, když ho interpretuje tak, že statky jsou „*darem z nebes*“²⁰. Přiznává, že kdyby se kýžené věci na světě prostě jen tak zčistajasna objevily, bylo by přípustné je rozdělit dle Rawlsových principů. Na statky, které vznikly samy o sobě, si těžko někdo může spravedlivě činit vyšší nárok. Nicméně nelze takto rozdělit věci, které vznikly přičiněním konkrétních lidí skrze jejich úsilí a práci ve spolupráci s přírodou. Tyto výtvořiny náleží právě svému stvořiteli, popřípadě člověku, který mu za ně zaplatil adekvátní sumu.

¹⁹ *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. 1. vyd. Editor János Kis. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1997, s. 205. Oikúmené. ISBN 80-860-0560-7.

²⁰ SWIFT, Adam. *Politická filosofie: základní otázky moderní politologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 38. ISBN 80-717-8859-7.

Nozick kritizuje Rawlse za to, že nepřisuzuje patřičnou důležitost jedinečnosti každého člověka, kterou spatřuje v rozsáhlé škále vlastností a nadání. Záleží jen na každém jednotlivci, jak se svými schopnostmi naloží. Jinými slovy, stát nemá právo nikoho nutit, aby se o ně podělil s jinými, neboť by tím porušil základní principy spravedlnosti. Neznamená to, že Nozick je proti jakékoli formě distribuce statků. Lidé mohou se svými statky nakládat libovolným způsobem, tedy i obdarovávat jiné, avšak konají tak pouze podle vlastního vědomí a svědomí.

Další námitku mířenou proti redistributivní moci státu Nozick opírá o Kantův kategorický imperativ. Stát podle něj z pozice síly skrze přerozdělování majetku zneužívá svých občanů jako prostředku pro účely jejich spoluobčanů. Z Kantova pravidla vyvozuje, že s lidmi se nemá zacházet jako s nástroji k dosažení svých vlastních cílů, nýbrž tak, jako by právě oni byli cílem. Zdanění příjmů pracujících a jejich následné použití na podporu jiných zásadu porušuje.

Nozick rozlišuje tři druhy statků, které lidé mohou vlastnit. Prvním je vlastnictví svého těla a mozku. Tato myšlenka je přejata od Locka. Druhým je příroda a třetím všechno, co bylo vytvořeno spojením prvních dvou. Pokud tedy člověk vlastní sama sebe a část přírody, výsledný produkt analogicky náleží do jeho vlastnictví. Jak ale příroda přejde do něčího vlastnictví?

Prvním principem, který Nozick označuje jako prvotní nabytí, je situace, kdy si jedinec osvojí část přírody doposud nikým nevlastněnou. Prvotní nabytí skýtá mnoho háčeků. Například bereme-li v potaz, že příroda je v kolektivním vlastnictví všech, je zapotřebí určité konsensuální dohody o jejím dělení. Jako podklad k ní mohou posloužit právě třeba Rawlsovy principy. Nozick se obhájí nepřiliš sofistikovaným tvrzením, že v prvotním stádiu příroda nepatří nikomu. Je nasnadě otázka, jaké možnosti má člověk, který přišel na svět v době, kdy jsou přírodní statky už zabráný.

Druhou možností nabytí vlastnictví je převod majetku z jedné osoby na druhou. V praxi dobrovolný převod proběhne formou daru či směny, příkladem nedobrovolného je krádež. Je možno operovat se všemi třemi druhy statků. Člověk, který neměl možnost zabrat si část přírody, může nabízet sám sebe, lépe řečeno své služby, a přijít tak k majetku.

Nozick přiznává, že dějiny jsou protkané především nelegitimními prvotními nabytími či převody majetku. Vlastnictví by v ideálním světě mělo fungovat podle tří pravidel:

“1. Osoba, jež nabyde majetek v souladu s principem spravedlnosti pro nabytí majetku má právo tento majetek vlastnit.

2. Osoba, jež nabyde majetek jiného oprávněného držitele v souladu s principem spravedlnosti při převodu majetku má právo na toto vlastnictví.

3. Nikdo nemá právo na vlastnictví jinak než na základě (opakovaných) postupů pravidel 1. a 2. “²¹

S pravidly úzce souvisí poslední způsob nabytí majetku, kterým je zásada nápravy přestupků proti nim. Jde o vlastně variantu převodu majetku, jehož smyslem je vykompenzovat dřívější újmu. Nozick připouští, že spravedlivé provedení v realitě hraničí s nemožným, neboť by bylo zapotřebí znát veškeré alternativy vývoje světa. Dochází k závěru, že k relativně spravedlivému majetkovému uspořádání by se došlo, pokud by každý jednotlivec na počátku obdržel do vlastnictví stejný majetek. Dále by záleželo pouze na nich, jak se s ním rozhodnou naložit. Avšak ani toto uspořádání nezabrání vzniku nerovností.

V Nozickově teorii jsou možné nerovnosti, které elegantně vysvětluje tak, že k nim došlo v důsledku porušení principů vlastnictví. Extrémní nerovnosti však mohou být za určitých okolností považovány za spravedlivé. Schopnosti a zázemí lidí se vzájemně velice liší, jeden člověk je od počátku obdařen a jiný nikoliv. Podle Nozicka má ten první prostě štěstí a druhý smůlu, nicméně nespravedlnost zde nespátřuje. Rozdělení majetku je spravedlivé, pokud stát nezasahuje do vlastnických práv občanů, přičemž na sebevětších rozdílech nezáleží. *„Spravedlnost znamená pouze úctu k vlastnickým právům občanů a jejich svobodu nakládat se svým majetkem tak, jak sami uznají za vhodné.“²²*

---

²¹ *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století.* 1. vyd. Editor János Kis. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1997, s. 206. Oikúmené. ISBN 80-860-0560-7.

²² SWIFT, Adam. *Politická filosofie: základní otázky moderní politologie.* 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 42. ISBN 80-717-8859-7.

3.3 Historické a nemodelové principy

Nozick sám svou koncepci spravedlnosti jako oprávnění vyjadřuje distribuční maximou: „*Od každého podle toho, jak se rozhodne, každému podle toho, jak se rozhodnou jiní.*“²³. Své principy nazývá historickými, neboť více než na čemkoli jiném záleží na tom, jak k rozdělení došlo. Naproti tomu existují principy spravedlnosti založené na momentálním časovém řezu, které se zabývají pouze tím, kdo co v určitý moment má. Nozick tuto metodu spojuje s utilitaristy a kritizuje ji především za úzkou množinu informací, se kterými pracuje. Preferuje historické principy spravedlnosti, poněvadž nezohledňují pouze výsledný stav, ale také minulé činy a okolnosti týkající se distribuce majetku. Nozick však za klíčovou proměnnou považuje, zda lidé získali majetek spravedlivou cestou. Pokud je tato podmínka splněna, následné převody majetku zákonitě budou rovněž spravedlivé.

Nozick své principy dále charakterizuje jako nemodelové. Spravedlivost rozdělování podle modelových principů se vždy posuzuje podle toho, zda se řídí definovaným vzorcem, např. distribuce na základě zásluh či potřeb. Aplikace takovýchto modelů by podle Nozickova názoru vedlo k neospravedlnitelným omezením lidské svobody. Ke znázornění myšlenek, že „svoboda ruší modely“, a že i z rovného rozdělení statků mohou vzniknout extrémní rozdíly, používá pregnantní ilustraci s Wiltem Chamberlainem.

Ačkoliv pro funkčnost příkladu to není nezbytně nutné, vezměme si situaci, kdy jsou statky ve společnosti rovnoměrně rozloženy. Dominantní postava americké sportovní scény, kterou Chamberlain zajisté byl, nutně přitahuje pozornost fanoušků a diváků, kteří si za návštěvu jeho zápasu jsou ochotni i něco připlatit. Vedení klubu tak zvýší vstupné o 25 centů, které případnou právě jejich žádané hvězdě. Tisíce lidí se dobrovolně rozhodnou vynaložit peníze na vstupné výměnou za návštěvu zápasu svého idolu. Chamberlain v důsledku toho pochopitelně velmi zbohatne a rozdělení statků rázem není rovné jako na začátku. Můžeme proti tomu namítnout, že je to nespravedlivé? Nákup lístku byl pro každého člověka naprosto svobodnou volbou, na kterou měli právo, neboť mají monopol na nakládání se svými statky. V tomto konkrétním případě zvolili dobrovolnou výměnu peněz, za niž jim Chamberlain na

²³ *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. 1. vyd. Editor János Kis. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1997, s. 216. Oikúmené. ISBN 80-860-0560-7.

oplátku ukázal něco ze svého basketbalového umění. Nerovnosti vznikly zcela v souladu s Nozickovými principy, tudíž jsou spravedlivé. Pokud bylo spravedlivé původní rovnoměrné rozdělení statků, přičemž vůbec nezáleží na modelu, podle kterého bylo realizováno, pak musí být vše, co následuje, rovněž spravedlivé. Zkráceně řečeno – svoboda ruší modely.

Ke správnému pochopení příkladu musíme silně zdůraznit jednu skutečnost. Nozick v něm netvrdí, že by si Chamberlain oněch 25 centů od každého zasloužil. Pokud by s tím naopak souhlasil, jednalo by se právě o distribuci na základě modelových principů. Nozickovi absolutně nezáleží na tom, jestli si basketbalista svým výkonem peníze vskutku zasloužil. Chamberlain má na peníze spravedlivý nárok právě proto, že návštěvníci jeho zápasu měli na své peníze rovněž legitimní právo a rozhodli se je zcela dobrovolně převést.

4. Dworkinovo pojetí liberální spravedlnosti

Nedávno zesnulý americký filosof Ronald Dworkin je nejčastěji spojován s kritikou současné teorie práva, přičemž odmítá pozitivistické pojetí, jehož hlavním zastáncem byl mimochodem Dworkinův předchůdce a učitel Herbert Hart. Místo něj klade důraz na provázanost práva s morálními principy. S Rawlsem ho pojí zejména společný boj proti pozitivismu a utilitarismu. Pro Dworkinovo dílo je charakteristická kontinuita mezi doménou etiky a politiky.

4.1 Princip rovnosti

Podobně jako u Nozicka, podstatná část příspěvku Ronalda Dworkina k tématu spravedlnosti je kritickou reakcí na Rawlsův přístup. Dworkin svou kritiku směřuje zejména na samotný základní stavební kámen Rawlsovy teorie, a to na užití konceptu původního stavu, což má samozřejmě zásadní dopad na volbu principů spravedlnosti. Další námitky směřují například na hypotetickou podobu smlouvy. Taková smlouva podle něj jako základní teoretické východisko nepostačuje, a z toho důvodu Dworkin zvažuje vlastní teorii vycházející z cíle, povinnosti a práva.

Dworkin v podstatě vůbec nepovažuje za smlouvu to, co Rawls nazývá společenskou smlouvou, zejména kvůli její naprosté hypotetičnosti. Na základě této smlouvy není možné vynutit dodržování principů v ní obsažených či zakročit při jejich porušení, neboť k tomu sama o sobě neposkytuje dostatečný argument. Jelikož problém pramení právě z oné neurčitosti smlouvy, Dworkin navrhuje, aby společenská smlouva, tedy i konkrétní postupy řešení sporů, byla uzavřena na základě konsensu. Řešení veškerých konfliktů by tak bylo jasně determinováno a samotný fakt, na základě jakých pohnutek byla smlouva uzavřena, by pozbyl významu.

Férovost zvolených principů spravedlnosti v Rawlsově pojetí pramení z faktu, že k jejich výběru dochází v původním stavu rovnosti a za závojem nevědomosti, který má za cíl zajistit objektivitu. S argumentací pomocí původního stavu Dworkin úplně nesouhlasí. Uplatňování principů spravedlnosti vybraných v původním stavu je férové jen a pouze v původním stavu. V další fázi vývoje společnosti již není legitimní užívání principů vzniklých v původním stavu, neboť mezitím došlo ke změnám podmínek a okolností. Jinými slovy, není zaručeno, že jednotlivec, který v původním stavu vysloví souhlas s nějakými principy, s nimi bude souhlasit i po odkrytí závoje nevědomosti a shledání svého statusu, poněvadž dříve zvolené principy už nyní nemusí být v jeho

zájmu. Na zvolení jiných výhodnějších principů už je u Rawlse v tuto chvíli příliš pozdě. Dworkin užívá termínů antecendentní zájem, tedy zájem jedince v původním stavu, a aktuální zájem, tedy zájem jedince po odkrytí závoje nevědomosti. Antecendentní zájem, který je formulován ve stavu téměř naprosté nevědomosti a nejistoty v otázce budoucích priorit, musí být zdrojem argumentu původního stavu. Dworkin nepovažuje za férové vynucovat principy zvolené za těchto okolností později v naprosto odlišném stavu poznání.

Dworkin staví na teorii stojící na třech hlavních pilířích, kterými jsou právě původní stav, společenská smlouva a Rawlsova metoda reflektované rovnováhy. Podobně jako Rawls od sebe odděluje hypotetickou smlouvu, která je užívána k úvahám o spravedlnosti v obecné rovině, a původní stav, který představuje implementaci těchto úvah do praxe. Společenská smlouva představuje principy, který byly zvoleny. Samotná smlouva podle Dworkina nemůže být středobodem celé koncepce, je spíše součástí mnohem komplexnější teorie. A právě rysy této hlouběji sahající teorie, která by odůvodnila Rawlsův způsob použití společenské smlouvy, se Dworkin snaží najít a pojmenovat. Tato teorie má vycházet buď z povinnosti, práva či cíle. Pro teorie pramenící z cíle je podstatné blaho jedince za předpokladu, že se tím směřuje ke stavu objektivně považovanému za dobrý. Vedle toho teorie, které vychází z povinnosti anebo z práva kladou důraz na rozhodování či samotné jednání jedince, s tím rozdílem, že teorie odvezené od povinnosti hodnotí konání jedince z morálního hlediska, kdežto teorie vycházející z práva berou na zřetel nezávislost konání. Dworkin preferuje poslední možnost, když tvrdí, že společenská smlouva má smysl pouze v případě, když teoreticky pramení z práva. Jejím hlavním východiskem je, že lidé mohou mít zájmy a možnost je chránit. Tudíž i počáteční teorie, jejíž součástí je přirozený stav, musí vycházet z práva. O těchto právech můžeme říct, že jsou přirozená, neboť nevzešla z hypotetické smlouvy a nebyla stvořena žádnou legislativou.

Dworkin dochází k závěru, že výchozí teorie Rawlsovy smlouvy pramení z přirozených práv. Vzhledem k závoji nevědomosti jednotlivci vycházejí spíše z antecendentního zájmu. Fakt, že lidé své zájmy zatím neznají, ačkoliv vědí o jejich existenci, není až tak podstatný. I přesto mohou učinit rozhodnutí, avšak je to rozhodnutí velice abstraktní. Dworkin tím říká, že hlavním výstupem teorie nebude právo na určitý individuální cíl, ale abstraktní právo. Jaké právo to bude? Jako první nás nejspíše napadne právo na svobodu a rovnost. Rawlsův první princip spravedlnosti má

chránit základní svobody, které si lidé určí. Tento princip je však spíše výsledkem vzniku smlouvy. Co se týče práva na rovnost, Rawls uznává, že na něj by byl zaměřen zájem všech v původním stavu. Důvodem je právě nevědomost o budoucím společenském postavení a z ní pramenící snaha o objektivní volbu. Rawls na rovnost nahlíží ve dvou rovinách. První je patrná z jeho druhého principu spravedlnosti, týká se distribuce statků. Druhý rozměr je pro Dworkina podstatnější, je jím právo na stejnou pozornost a úctu, která náleží každému jednotlivci jako příslušníku lidského druhu. Rawlsova „spravedlnost jako férovost“ tedy podle Dworkina vychází z přirozeného práva každé lidské bytosti na stejnou pozornost a úctu. Princip rovnosti je tím neoddělitelně spojen s ideou individuálních práv.

4.2 Právo a morálka

Dworkin je absolutně přesvědčen o neoddělitelnosti individuálních práv od morálních otázek. Právě z tohoto důvodu odsuzuje koncepcie práv pojatých z pozice právního pozitivismu a utilitarismu. Cílem jeho celé koncepce je ospravedlnění demokracie jako systému garantujícího práva jednotlivce a princip rovnosti. Odkud tato práva pocházejí? Ústavní systém se podle Dworkina odvíjí od morálních práv občanů, ze kterých posléze vznikají ústavou daná zákonná práva lidí vůči státu. O tom, které to budou, rozhoduje většina občanů. Podle Dworkina má člověk „*morální právo vůči státu tehdy, jestliže by z nějakého důvodu stát činil špatně, pokud by s ním zacházel určitým způsobem, jakkoli by takové zacházení bylo v obecném zájmu.*“²⁴. Závěr citátu nám zajisté připomene Nozickovu teorii minimálního státu, který může existovat pouze v takovém rozsahu, aby nekolidoval s právy jednotlivce. Nespravedlnosti způsobené porušením některého práva se má podle Dworkina předejít i na úkor sociálních či ekonomických faktorů. Stát dokonce nemůže výkonu zákonných práv občanů bránit ani v případě, že si tím dotyční jednotlivci pohorší. Samozřejmě může nastat situace, že by byl přeci jen přijat zákon, který se nespravedlivě dotýká práv jednotlivce vůči státu. V takovémto případě mohou podle Dworkina občané uplatnit jakési právo na neuposlechnutí zákona, které formálně není součástí žádného řádu či listiny, avšak přesto nemůže být popřeno. Právo na neuposlechnutí stojí opodál od soustavy práv vůči státu.

---

²⁴ DWORKIN, Ronald M. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 181. ISBN 80-729-8022-X.

4.3 Distributivní spravedlnost

Dworkin vznáší námitky k Rawlsovým představám o distributivní spravedlnosti, a to jak po teoretické, tak po praktické stránce distribuce statků. Dworkin souhlasí s Rawlsem v tom, že rozdělení základních statků, které vzniklo takřikajíc „od přírody“ nebo z již existujících společenských faktorů, není slučitelné se spravedlivou společností. Společnost může být označena za spravedlivou za předpokladu, že v ní funguje rovná distribuce statků a zároveň nejsou porušovány principy egalitarismu. Pokud dojde k narušení této rovnosti, musí dojít k určité formě kompenzace v souladu s originálními principy. Do tohoto bodu se uvažování obou filosofů v podstatě neliší.

Zásadní rozdíl mezi nimi tkví v tom, že pro Dworkinovo pojetí spravedlnosti je naprosto klíčová myšlenka důsledného egalitarismu. Jako mnoho dalších tak vyjadřuje kritický postoj vůči Rawlsovu kontroverznímu principu difference. Opravdová rovnost podle něj bude dosažena, budou-li mít všichni stejné zdroje a bude záležet pouze na nich, jak s nimi naloží.

5. Kritika liberalismu

5.1 Komunitarismus

Rawlsova Teorie spravedlnosti v 70. letech rozdělila liberalisty do několika táborů. V následující dekádě však započala široká diskuze, v jejímž rámci čelily tehdejší koncepcí liberálně demokratických společností silné kritice ze strany neliberálních proudů. Jako filosofický protipól liberalismu se vyprofiloval nový proud – komunitarismus. Reálný základ sporu lze spatřit v západních demokraciích, kde je v posledních letech patrný trend individualizace. Dialog vytvořil řadu nových bodů a otázek, čímž výrazně postrčil vpřed politickou filosofii. Za zmínku stojí zejména rozvoj v oblasti uspořádání společnosti a základních pravidel jejího fungování. V nedávné době se diskuze přesunula směrem k nově vzniklému multikulturalistickému proudu, který se snaží nacházet společenské kompromisy.

Komunitaristická kritika nejčastěji směřuje na individualistické fungování liberální společnosti. Liberalismus utváří svobodné jednotlivce, kteří jsou však vzájemně izolováni bez jakékoli možnosti podporovat jeden druhého. Jak napovídá název, komunitarismus klade důraz na význam společnosti. Jednotlivec stojí až na druhém místě, neboť jeho hodnotový systém a další charakteristiky jsou odvozeny právě od společenské kultury, hodnot a institucí. V tomto faktu lze spatřit jeden ze zásadních rozdílů oproti liberalismu, pro který je autonomie hodnot jednotlivce vůči společnosti klíčovým faktorem.

Hlavním principem komunitarismu se stala etika společného dobra a vzájemné solidarity, kterou staví proti liberální představě státem garantovaných práv a svobod jednotlivce. Společné dobro tvoří historicky a kulturně podložené představy lidí o tom, co je pro společnost žádoucí. Na jednotlivce komunitarismus nenahlíží primárně jako na příslušníka lidského druhu. Jeho povaha je totiž daná identitou společnosti s určitou strukturou hodnot. Chápání dobra by se dalo zjednodušeně vyjádřit slovy „jedinec koná dobro pro sebe, když ho koná pro všechny“. Etické a hodnotové účely jsou primární a od společného dobra je rovněž odvozena spravedlnost.

5.1.1 Charles Taylor

Kanadský filosof Charles Taylor je řazen mezi komunitaristy, nicméně jednoznačně nepatří mezi zavilé kritiky liberalismu. Namísto toho v průběhu liberálně-

komunitaristického sporu sloučil principy obou směrů ve vlastní sociálně-politickou teorii, kterou rozpracoval v díle *The Ethics of Authenticity*. Stěžejní otázka, zda je člověk primárně příslušníkem lidského druhu, nebo některé konkrétně definované skupiny, se podle něj v moderní politice projevuje v podobě napětí mezi dvěma typy uznání. Za první z nich označuje uznání rovnosti všech lidí jako příslušníků lidstva, tzn. jakožto stejných. Zaštiťuje ho politika rovné důstojnosti. Na druhé straně rozlišuje druh uznání lidí a skupin obdařených specifickou povahou, tzn. jakožto odlišných.

K univerzální rovnosti Taylor připojuje politiku skupinové difference. V praxi to znamená, že na světě existuje stav vzájemné politické rovnosti, a tudíž všem náleží univerzální svobody a práva. Taylor tvrdí, že z takové rovnosti vychází i procedurální liberalismus. Současně je uznána jedinečnost každého jednotlivce nebo skupiny, jejichž specifika jsou respektována a mohou být volně realizována. Dostáváme se tak k problematice multikulturalismu, ve kterém uznání jedinečnosti dává skupinám právo na politiku vyjadřující jejich vlastní ideje dobra. Taylor připouští, že politika rovné důstojnosti a politika skupinové difference se mohou vzájemně překrývat a dále tuto myšlenku rozvádí. Zatímco první z obou řečených politik přistupuje k lidem nezaujatě jako k individuím a existující difference nebere na vědomí, tak politika skupinové difference ze své podstaty požaduje uznání autentičnosti a jedinečnosti každého jednotlivce.

5.1.2 Michael Sandel

Mezi přímé kritiky liberalismu z politického a etického hlediska patří Američan Michael Sandel. Svou kritiku orientuje především na Rawlsovu Teorii spravedlnosti a jeho vysvětlení, proč by měla spravedlnost mít přednost před komunitaristickou ideou společného dobra. Cílem jeho kritiky není přímo Rawls, ale nejucelenější současná teorie liberalismu, shodou okolností z převážné části vytvořená právě Rawlsem. Důraz ve své kritice naklade na obsah Rawlsovy teorie, kdežto na formu, přesněji řečeno na způsob argumentace zejména v oblastech pojetí společnosti a pojetí jednotlivce coby morálního subjektu. V díle *Liberalism and the Limits of Justice* se Sandelovi úspěšně daří zpochybnit Rawlsovo skloubení deontologického pojetí etiky a principu difference.

Rawls zastává názor, že společenský řád vychází z původního přirozeného stavu. Jednotlivci si sami definují principy spravedlnosti, ze kterých si potom každý z nich sám za sebe zformuje představu dobra. Pokud jejich představy nebudou zasahovat do

představ ostatních, společnost je na základě principu spravedlnosti akceptuje, čímž se ocitnou před kteroukoli koncepcí dobra. Jinými slovy chápání člověka jako svobodného nezávislého individua podle Rawlse upevňuje primát spravedlnosti, přičemž veškeré politické, etické a jiné zájmy společnosti i jednotlivců zůstávají až za ní. Sandel tento pohled vyjadřuje výstižným citátem hned v úvodu knihy: „*If the happiness of the world could be advanced by unjust means alone, not happiness but justice would properly prevail. And when justice issues in certain individual rights, even the general welfare cannot override them.*“²⁵.

Nárok jednotlivce na vlastní svobodu pokládá základní stavební kámen deontologického ospravedlnění prvenství principu spravedlnosti, který reprezentuje hlavní předpoklad pro rozvoj osobností a schopností všech lidí jako nezávislých individuí. Každý z těchto jedinců nahlíží na spravedlnost poskytující všem stejné možnosti jako na nejpodstatnější princip. Avšak v zájmu platnosti této zákonitosti musí analogicky každý jedinec odsunout své ostatní hodnoty, přání a cíle až za vedoucí spravedlnost. Bylo by mylné se domnívat, že Sandel nesouhlasí s myšlenkou sociálního státu. Rawls pouze podle jeho názoru nepředkládá přesvědčivé argumenty v prospěch takového uspořádání. Sandel formuluje vlastní obhajobu sociálního státu založenou na pocitu vzájemné občanské sounáležitosti. Motivací pro lidi, aby vynakládali prostředky na méně zvýhodněné členy společnosti, je podle něj fakt, že se jedná o jejich spoluobčany, nikoliv o cizince. Sandel naopak přitakává Rawlsově kritického pohledu na utilitarismus, který podle něj nebere dostatečně vážně autonomii jednotlivce.

Sandela patrně nejvíc zaráží fakt, že ačkoliv současná teorie liberalismu není schopná řádně vysvětlit to, co vlastně vysvětlit chce, stala se v západním světě všeobecně přijímanou teorií, ať už jde o otázky rasové segregace, problematiky menšin či genderu. V důsledku tohoto fenoménu svobody jednotlivce podle něj v poslední době ve společnosti narůstá pocit odcizení, který může vést k jejímu rozpadu. Sandel tento trend popisuje na řadě názorných příkladů z americké historie. Snaží se zejména připomenout, že Spojené státy jsou založeny především na ideologii republikanismu, která byla až do začátku minulého století mnohem důležitější než liberalismus. Právě

---

²⁵ SANDEL, Michael J. *Liberalism and the Limits of Justice*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 1998, p. 9. ISBN 05-215-6741-6.

návrat „ke kořenům“ považuje Sandel za východisko, nicméně konkrétní návrhy řešení nepřikládá.

5.1.3 Michael Walzer

Americký politický filozof Michael Walzer s liberalisty v řadě aspektů souhlasí a ze všech myslitelů z řad komunitarismu má k Rawlsově koncepci nejbližší. Více než přímá kritika je pro něho charakteristická snaha o propojení myšlenek liberalismu a komunitarismu. Walzerovo pojetí rovnosti je zřetelně ovlivněno marxistickou tradicí, když tvrdí, že ve společenském konfliktu jde jenom o distribuci statků. Kritéria distribuce mají tvořit skutečné potřeby, které společnost schválí. Jejich ukojení však nemá charakter distribuce, protože se pro tyto účely čerpá ze společných statků, kam podle svých možností přispívají všichni členové společnosti. Rozdělení statků je řízeno centrálně suverénní mocí státu.

Jednou z Walzerových stěžejních myšlenek je koncepce komplexní egalitární společnosti, ve které by distribuce byla autonomní: *„Všetky nároky by mali byť diferencované a špecifikované, súčet našich odmietnutí, uznání a ohodnotení bude dávat to, čo by som nazval „komplexnou rovnosťou“, také sociálne podmínky, za ktorých žiadna z nárokujúcich si skupín neovládá všetky rozmanité distributívne procesy. Spravidlosť vyžaduje obhajovanie rozdielnosti – rozdielne dobrá sa z rôznych dôvodov distribuujú medzi rozličné skupiny.“*²⁶. Walzer tím naráží na současný západní svět, kde podle něj byla v důsledku ustavení komplexní rovnosti vyčleněna část společnosti, z důvodu absence kompetencí nezbytných pro příslušnost k ní. Tato Walzerova myšlenka hrála později významnou roli ve vypuknuvší diskuzi o multikulturalismu.

5.2 Jürgen Habermas

Německý filosof a představitel Frankfurtské školy Jürgen Habermas je jedním z mála evropských myslitelů, kteří se v současnosti prosazují vedle svých zaoceánských kolegů. Stejně jako u některých komunitaristů je i jeho uvažování o spravedlnosti do jisté míry ovlivněno marxismem. Ve svém myšlení směřuje často k universalisticky koncipovaným principům a normám spravedlnosti. S liberalismem ho rovněž spojuje

²⁶ WALZER, Michael a Michael WALZER. *Hrubý a tenký: O toleranci*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 44. ISBN 80-714-9440-2.

kladený důraz na základní práva. Na první pohled se může zdát, že by mohl být řazen do liberálního tábora, avšak není tomu tak, neboť lze v jeho díle naléznout nekompatibilní myšlenky.

Spravedlnost je pro Habermase podstatná zejména v jeho úvahách o demokracii, když se snaží determinovat univerzálně platné normy, které jsou základem jeho teorie státu. Podobně jako liberalisté předpokládá, že při tomto procesu hraje zásadní roli racionalita. Pro liberalismus je vlastní její samotná procedurální forma, kdežto Habermas navrhuje fúzi s morálními východisky jednotlivců. Odsud pramení jeho odmítnutí Rawlsovy představy stanovení obecných principů v hypotetickém stavu, neboť podle něj jedinci, kteří zastávají morální hlediska, musí existovat v reálném čase a prostoru.

Habermas dále rozvádí své vlastní podmínky vzniku spravedlivých norem konání, které jsou obsaženy v jeho teorii komunikativního jednání. Dochází k závěru, že základním předpokladem komunikativnosti je racionalita. Rozprava probíhá formou racionální argumentace, přičemž je garantováno, že každý jedinec může stejnou měrou přispět. Smyslem aplikace tohoto způsobu je, aby dosažené rozhodnutí bylo skutečně rozumově podepřené a založené na logických argumentech, a nešlo by tak o pouhou faktickou shodu. Do diskuze se mohou ale zapojit jen ti jedinci, kteří mají rovné možnosti na využití zvolených principů.

Výběr principů spravedlnosti by se podle Habermase měl řídit výhradně racionálním uvažováním. V tom však tkví slabina teorie, neboť nepočítá, že z podstatné části je rozum nahrazen emocionálními volbami. Konečné podoby principů spravedlnosti tak nakonec není dosaženo čistě skrze racionální argumentaci, jde pouze o faktickou shodu. Habermasův návrh tedy nereflektuje realitu, neboť výhradně racionální dialog prostě není možný. Debata o normách se tak, stejně jako u Rawlse, kterého Habermas za tento fakt kritizuje, odehrává v hypotetické rovině.

6. Kritické porovnání a zhodnocení základních rysů, předpokladů a důsledků tří pojetí

Postupně jsme prošli všechna tři pojetí spravedlnosti. Nyní můžeme navzájem porovnat jednotlivé aspekty tří pojetí, jako třeba pohledy filosofů na ospravedlnění nerovností, názory na distribuci na základě zásluh a další. Ne u všech těchto otázek existují styčné plochy u všech tří autorů, takže někdy budeme porovnávat myšlení pouze dvou z nich.

Rawls používá hypotetický původní stav, kde existuje stav přírodní rovnosti a jednotlivci neznají podrobnosti o sobě a ostatních, aby předešel předpojatosti při volbě principů spravedlnosti. Dworkin jeho argumentaci původním stavem zpochybňuje. Mandát principů v něm vzniklých a přijatých podle něj platí pouze v původním stavu. Tato námitka skutečně dává smysl, neboť po odhalení závoje nevědomosti neexistují logické záruky, že budou principy dodržovány, jelikož pro značnou množinu lidí budou alespoň na první pohled nevýhodné. Tuto skutečnost má kompenzovat princip difference, který však Dworkin kritizuje, neboť dostatečně neklade důraz na individuální volby a činy. Dworkin rozlišuje aktuální a antecedentní zájem, přičemž druhý jmenovaný představuje preference jedince ve stavu nevědomosti. Středobodem tohoto zájmu, a rovněž esencí spravedlnosti, je rovnost, kterou Dworkin chápe jako právo na stejnou pozornost a úctu. Stejně tak Nozick nesdílí Rawlsův názor. Jeho přirozený stav připomíná spíš Hobbesovo pojetí s tím rozdílem, že klíčovým prvkem je vlastnictví sebe sama a zachování individuálních práv.

V otázce přípustnosti nerovností se názory filosofů dramaticky liší. Podle Rawlse lze nerovnosti legitimizovat, pokud by jejich existence a podoba byly ve shodě s principy, které by si lidé určili ve stavu nepředpojatosti za závojem nevědomosti. Podle jednoho z těchto principů, principu difference, mají být nerovnosti tolerovány pouze v případě, že vedou ke zlepšení pozice nejméně obdařených členů společnosti. Nozickův pohled na ospravedlnění nerovností je zcela odlišný. Ve své koncepci prezentuje možnost existence extrémních společenských nerovností. Jakýkoli zásah státu do distribuce statků by byl rovněž neospravedlnitelným zásahem do svobody jednotlivců. Každý jednatel je vlastníkem sebe sama a drží výsostné právo nakládat se svým legitimně získaným majetkem. Podle Dworkina musí ve spravedlivé společnosti fungovat rovná distribuce statků. Případné vzniklé nerovnosti mají být

opraveny. Touto myšlenkou se blíží Rawlsovu pojetí. Podobnost obou koncepcí však končí u principu difference, se kterým Dworkin jako velký zastánce egalitarismu nesouhlasí.

Rawls a Nozick se spolu shodují v odmítnutí konceptu „spravedlnost jako zásluha“, ačkoliv z naprosto odlišných důvodů. Podle Rawlse není morální lépe odměňovat jedince s větší produktivitou, neboť ta pramení z jejich nadání, které jim bylo dáno na základě náhodného klíče. Vytvářet větší přínosy je pro ně morálně závazné vůči ostatním, a tudíž jim nemůže náležet větší odměna, než těm méně zvýhodněným. Nozick odmítá modelové principy distribuce, mezi které se počítá odměna na základě zásluhy, protože podle něj vedou k omezení lidské svobody. Hluběji tuto problematiku rozebírá v příkladu s Chamberlainem, který na získané peníze nemá spravedlivý nárok, protože by si je zasloužil, nýbrž z toho důvodu, že původní majitelé peněz na ně měli podle historických principů legitimní nárok a svobodně se jich rozhodli vzdát v jeho prospěch. Nozickovi vůbec nezáleží na způsobu rozdělení majetku ani velikosti rozdílů. Důležité je pouze to, že jeho získání bylo spravedlivé, tedy v souladu s jeho principy nabytí vlastnictví.

Důkladně jsme prošli všechna tři liberální pojetí spravedlnosti a nyní máme dostatek podkladů k zodpovězení výzkumných otázek a potvrzení, resp. vyvrácení, hypotéz. Jedna z výzkumných otázek a hypotéz práce se týká problematiky neutrality liberálního státu, či naopak jeho spojení s určitými hodnotami a normami. Specifikem Dworkinovy teorie je provázanost individuálních práv s morálkou. Principy spravedlnosti vznikají na základě systému etických norem opírajícího se o liberální morálku. Rawls se původně pokoušel o obecně platnou koncepci, nicméně pod tlakem komunitaristické kritiky své pojetí specifikoval. V takto přepracované koncepci svou teorii neospravedlňuje na základě hypotetického scénáře, nýbrž uznává, že se váže k jisté politické a etické tradici, konkrétně k tradici západní liberální demokracie. Avšak i o první verzi jeho koncepce, tak jak je formulována v *Teorii spravedlnosti*, lze říct, že je normativní, a tudíž ne zcela neutrální. Vedle toho Nozickovi se poměrně daří oprostít svůj stát od podobných hodnotových či normativních zatížení, a to právě tím, že funkce jeho minimálního státu jsou značně omezené. Zadanou hypotézu, která doslova zní „Pojetí liberálního státu všech tří představitelů jsou spojena s konkrétními normami či hodnotami.“, nelze zcela jednoznačně vyvrátit, ale ani potvrdit. Je třeba se zamyslet, zda je vůbec reálné docílit normami a hodnotami nezatíženého pojetí liberálního státu. Je to

možno hypoteticky, jak to vidíme u Nozicka, ale co v praxi? Kdybychom zasadili jeho koncepci do reality, mohl by takový stát v určené podobě skutečně fungovat?

Druhá hypotéza, která zní „Prosazování sociální rovnosti není kompatibilní s Nozickovým přístupem.“, se může na první pohled jevit jako pravdivá. Nozickova představa minimálního státu neobsahuje žádný organizovaný sociální systém. Nozick dokonce striktně odmítá jakékoli přerozdělování statků státem. Sociální rovnosti však může být dosaženo jinou cestou bez zásahu státu. Označme tuto alternativu jako filantropii privilegovanějších jednotlivců, kteří mohou dobrovolně převádět svůj majetek na jiné, tak aby byla dosažena rovnost. Načrtnutý scénář se z hlediska reality zdá přinejmenším nepravděpodobný. Jaké motivy by lidi vedly k takovému chování? Nozick na základě principu neviditelné ruky nerovnosti ospravedlňuje. Přesto nelze vyvrátit, že se jedná o možnost, byť nepravděpodobnou, jak dosáhnout sociální rovnosti.

Druhá výzkumná otázka zní „Jaké pojetí rovnosti je slučitelné s liberální teorií?“. Nejprve vylučme pojetí, které podle všech tří filosofů s liberální teorií slučitelné není – utilitarismus. Rawls a Dworkin patří k jeho velkým kritikům. Podle Rawlse na společnost nelze nahlížet jako na jeden celek, ale jako na mnoho svébytných jednotlivců. V utilitarismu podle něj stojí spravedlnost až za účelovostí, kdežto hierarchie Rawlsových principů má za cíl opak. Dworkin vedle toho odsuzuje pojetí práv vycházejících z pozitivismu a utilitarismu, a naopak hájí neoddělitelnost individuálních práv a morálky. Práva lidí stojí před celkovým společenským blahem a ekonomickým a sociálním prospěchem. Nozick utilitarismus rovněž odmítá. První důvod, tedy nezohlednění individuality jedinců, sdílí s Rawlsem, přičemž Nozick v důrazu na individualismus postupuje ještě dál. Zadruhé utilitarismus neuznává, neboť funguje na základě modelových principů, které odmítá.

Pro myšlení klasických představitelů liberálního proudu je charakteristická formální rovnost „před zákonem“. Moderní autoři takto pojatou rovnost považují za nedostatečnou. Formální rovnost je součástí Rawlsovy koncepce, konkrétně prvního principu. Ve své teorii dále koncipuje princip rovnosti příležitostí, který otvírá všem se stejným nadáním stejné možnosti na zlepšení svého postavení ve společnosti. Jako nástroje pro dosažení rovnosti šancí navrhuje Rawls regulaci nadměrného bohatství či otevřené základní školství. Rawls povoluje nerovnosti, pokud existují ve prospěch těch nejméně zvýhodněných lidí. Je rovněž zastáncem redistributivní moci státu skrze

progresivní zdanění. V Nozickově pojetí se otázka rovnosti váže výhradně ke spravedlivé distribuci statků ve společnosti. Jeho přístupu k sociální rovnosti jsme se podrobněji věnovali již výše. Nozickovo pojetí umožňuje i spravedlivé extrémní nerovnosti, přičemž minimální stát nemůže dělat nic pro jejich snížení. Rawlsovy zásahy státu považuje za vrchol nespravedlnosti, protože lidé mají nárok na to, co sami spravedlivě získali či vytvořili. Nutno podotknouti, že v této oblasti Rawlsovu koncepci redistribuce poněkud zveličuje, když ji interpretuje jako zabavování majetku. Nozickova koncepce minimálního státu působí utopickým dojmem, neboť v podstatě odmítá zdanění. Její zavedení do praxe by s velkou pravděpodobností vedlo k anarchii. Poměrně vyhrocený názor na rovnost má zastánce důsledného egalitarismu Dworkin. Skutečné rovnosti podle něj bude dosaženo, budou-li mít všichni stejné zdroje a bude záležet pouze na nich, jak s nimi naloží.

Závěr

Rawlsův zásadní přínos spočívá ve znovuotevření tématu spravedlnosti a v pokusu o formulaci teorie společenské smlouvy zasazené do prostředí moderního liberálně demokratického státu a společnosti. Oproti jiným liberálním teoretikům se snaží nezabývat se teorií spravedlnosti pouze na úrovni individuálního jednání a chování a ve vztahu ke státu, ale také vzhledem ke společnosti. Jeho „spravedlnost jako férovost“ je nezbytná pro základní společenskou strukturu tvořenou hlavními institucemi. Společnost funguje díky respektu lidí ke spravedlivým pravidlům vycházejícím z principů spravedlnosti.

Rawls pracuje s hypotetickým původním stavem, jehož účelem je určení podmínek vedoucích k maximální rovnosti a racionalizaci při výběru principů. Objektivita je zajištěna tím, že lidé volbu činí v nevědomosti o svém postavení. V principech, které by podle Rawlse byly zvoleny, se odráží Kantovská etika s tím rozdílem, že Rawls je odvozuje od spravedlnosti, kdežto Kant od autonomie svobodné vůle. První z principů, který v hierarchii stojí nad druhým, přisuzuje všem lidem bez rozdílu co nejširší systém svobod. Druhý princip garantuje rovné šance všem se stejným nadáním. Dále se zabývá sociálními a ekonomickými nerovnostmi, které jsou ospravedlnitelné, vedou-li ku prospěchu nejméně zvýhodněných. Určené pořadí principů můžeme zpochybnit argumentem, že lidé v hmotné nouzi či žijící v zemi odlišných tradic by před svobodami zvolili spíše materiální zajištění. Pro udržení spravedlnosti jsou podle Rawlse nezbytné zásahy státu do distribuce statků skrze progresivní zdanění. Později pod vlivem kritiků Rawls dospěl k názoru, že moderní společnost se vyznačuje pluralismem, takže na ni nelze uplatnit jeho původní koncepci spravedlnosti. V díle *Political Liberalism* prezentoval nový koncept, který je spojen s etickými a politickými hodnotami západních liberálních demokracií.

Nozick kritizuje středobod Rawlsovy koncepce, kterým je férová dohoda lidí v původním stavu na všeobecně spravedlivých principech. Své pojetí spravedlnosti spojuje výhradně s podobou ekonomického systému a otázkou distribuce. Spravedlnost je podle něj vyjádřena respektováním soukromého vlastnictví. Nozick vychází z absolutní minimalizace role státu, akcent naopak klade na výsadní pozici jednotlivce. Podle Nozicka není zapotřebí hypotetické smlouvy, skrze kterou by lidé získali svá práva. Individuální práva jsou lidem přidělena na základě jejich příslušnosti k lidskému

druhu, smlouvy není zapotřebí. Ukázkovým příkladem je Rawlsův první princip spravedlnosti, princip svobody, který je výsledkem vyjednávání v původním stavu. Nozick uvažuje zcela jinak, pro něj je svoboda vlastností lidství, což se ukazuje v jeho stěžejní myšlence, že člověk je vlastníkem sama sebe. Minimální stát nesmí nijak intervenovat do distribuce, neboť by to znamenalo porušení soukromých práv občanů. Pokud tvrdíme o Rawlsovi, že vychází z Kanta, u Nozicka můžeme ve věci nabytí vlastnictví hovořit o spojitosti s Hegelem. Své principy Nozick označuje za historické, jelikož za klíčový při určování legitimacy vlastnictví považuje právě historický proces nabytí. Nozick uznává, že většina nerovností vzniká nelegitimními převody majetku napříč dějinami. Ospravedlňuje je na základě principu neviditelné ruky, tedy že z dlouhodobého hlediska nerovnosti prospějí i těm nejméně zvýhodněným.

Ronald Dworkin zpochybňuje Rawlsovu argumentaci původním stavem, jelikož principy v něm zvolené mohou platit pouze právě v onom stavu, nikoliv po odkrytí skutečných poměrů. Kvůli přílišné hypotetičnosti napadá rovněž to, co Rawls nazývá společenskou smlouvou. S Nozickem sdílí názor, že Rawls neklade dostatečný důraz na individuální volby a činy. Místo toho Dworkin uvažuje nad vlastním pojetím opírajícím se o cíl, povinnost a právo. Pro jeho teorii je typická provázanost individuálních práv a morálky, takže principy spravedlnosti vznikají na základě liberálního etického systému. Stejně tak nesouhlasí s výběrem samotných principů spravedlnosti. Jako zastánce důsledného egalitarismu považuje za mnohem důležitější princip rovnosti, přičemž svoboda je podle něj důsledkem smlouvy, nikoli zvoleným principem. Ve stejném duchu se nese i jeho podpora rovné distribuce statků a nutnosti regulace případných nerovností.

Osobně považuji za esenci spravedlnosti nárok lidí, aby dostali exaktně to, co jim náleží, tak jak to řekl již Platón. Nezáleží na faktorech, jestli si to zaslouží, nebo zda to potřebují, či je prostě z morálního hlediska správné jim to dát. To však neznamená, že otázka morálky by pro spravedlnost nebyla podstatná. Spravedlnost je povinností i právem všech lidí. Podle mého názoru by měla být alespoň do jisté míry vynutitelná státem. Ačkoliv některé body Nozickovy kritiky jsou podnětné, tak jím navrhovaný systém, ve kterém se stát nestará o mnohé základní potřeby společnosti a občanů, si v praxi nedokážu představit.

Otázkou zůstává, kam až pomyslné ruce státu mohou sahat, aniž by nedocházelo k omezování svobod. Vynucování rovnosti sociálního statutu a životních

podmínek považují za marnou snahou pokrýt skutečnost směrem k utopickému (nebo spíš antiutopickému) ideálu. Oproti tomu existence přiměřených nerovností vytváří zdravou konkurenci a podněcuje k vyšším výkonům a produktivitě, která bude ku prospěchu všech.

Další argument pro své tvrzení stavím na faktu, že všichni lidé se narodí do odlišných poměrů s rozličnými vlastnostmi a talenty. Díky tomuto unikátnímu snoubení vlastností může každý z nich přispět zcela jedinečnou cestou. Z tohoto důvodu je na místě zacházet s nimi jako s individualitami a rozvíjet jejich specifická nadání, nikoliv se je snažit, i když neúmyslně, potlačit. Uplatnění absolutní rovnosti považují za smysluplné a důležité pouze ve věci osobních svobod a příležitostí.

Summary

The thesis focuses on the presentation of three liberal concepts of justice followed by their critical comparison. First the concept of „justice as fairness“ described by liberal political philosopher John Rawls is presented. After that his concept is subjected to criticism of other contemporary liberal philosophers Robert Nozick and Ronald Dworkin. Then the author addresses the issue of value neutrality in the liberal state and the concept of equality in liberal theory.

Rawls initially developed general all-embracing concept of justice using hypothetical scenario. This concept can be described as neutral but also as normative. Later in *Political Liberalism* he designed new concept which binds to ethical a political tradition of Western democracies. However, Nozick's theory of minimal state is quite neutral concerning specific values and norms. A specific feature of Dworkin's theory is a close relation of individual rights and morality. Thus the principles of justice are based on the system of ethical norms and liberal morality. To conclude, only Nozick's concept of liberal state can be described as neutral.

All three philosophers reject utilitarian concept of equality because it lacks focus on individuality of each man. Rawls claims that justice must be superior to utility and inequalities in society must work to the benefit of the least advantaged. Dworkin believes that equality of people's rights must come first. True equality can be achieved if all people possess the same resources and the right to deal with them as they want. Nozick rejects all patterned principles of justice such as utilitarianism. His concept justifies even extreme inequalities. He criticizes the difference principle, because it is not just when state interferes in private ownership.

According to the author's opinion the justice should be based on demands of people to get exactly what rightfully belong to them. Such factors as whether they deserve it or whether they need it or it is simply morally correct doesn't matter. This doesn't mean that the question of morality ought to be regarded as irrelevant to the terms of justice. The author claims the justice is the duty and right of all people. As John Rawls says, it should be enforceable by state, at least to some extent. A plenty of aspects of Nozick's critical response makes sense, but his theory of the minimal state is unlikely to work for real. The question is how far the state power can reach without interfering in the people's rights, but to be still able to ensure working society.

Použitá literatura

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. 2., rozš. vyd. Praha: P. Rezek, 1996, 493 s. ISBN 80-901-7967-3.

BARŠA, Pavel. Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii. *Reflexe: filosofický časopis: [časopis pro filosofii a teologii]*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, roč. 1995, č. 13, s. 1-19. ISSN 0862-6901.

BAR-ŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 80-859-5947-X.

DWORKIN, Ronald M. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, 455 s. ISBN 80-729-8022-X.

HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2000, 418 s. ISBN 80-700-7134-6.

HOBBS, Thomas. *Leviathan, aneb, Látka, forma a moc státu církevního a politického*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2009. 513 s. ISBN 978-80-7298-106-9.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, 128 s. ISBN 80-205-0152-5.

LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 184 s. ISBN 80-205-0222-X.

NOZICK, Robert. Anarchia, stát a utopia. In: BERLIN, Isaiah. *O slobode a spravodlivosti: liberalizmus dnes*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1993, 256 s. ISBN 80-7115-047-9.

PLATÓN. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2005. 427 s. ISBN 80-729-8142-0.

RAWLS, John. *A Theory of Justice*. Rev. ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1999, 538 p. ISBN 0-674-00078-1.

RAWLS, John. *Politický liberalizmus*. 1. slovenské vyd. Prešov: Slovacontact, 1997, 304 s. ISBN 80-888-7601-X.

RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 361 s. ISBN 80-85605-89-9.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, 157 s. ISBN 80-864-7310-4.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. 2., rozš. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 292 s. ISBN 80-205-0064-2.

SANDEL, Michael J. *Liberalism and the Limits of Justice*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 1998. 231 p. ISBN 05-215-6741-6.

SHAPIRO, Ian, Jürgen HABERMAS a Milan ZNOJ. *Teorie demokracie dnes*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2002, 95 s. ISBN 80-700-7156-7.

SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie: od Descarta k Wittgensteinovi*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 338 s. ISBN 80-85947-93-5.

SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Nové přeprac. vyd. opatřené margináliemi. Praha: Liberální institut, 2001, 986 s. ISBN 80-863-8915-4.

Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století. 1. vyd. Editor János Kis. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1997, 501 s. Oikúmené. ISBN 80-860-0560-7.

Spor o liberalismus a komunitarismus: sborník textů anglosaských autorů 20. století. 1. vyd. Editor Josef Velek. Praha: Filosofia, 1996, 152 s. ISBN 80-700-7089-7.

SWIFT, Adam. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 190 s. ISBN 80-717-8859-7.

TAYLOR, Charles. *Etika authenticity*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2001. 134 s. ISBN 80-700-7150-8.

TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2001, 183 s. ISBN 80-700-7161-3.

WALZER, Michael. *Hrubý a tenký: O toleranci*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2002, 237 s. ISBN 80-714-9440-2.

WALZER, Michael. *Interpretace a sociální kritika*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2000, 151 s. ISBN 80-7007-126-5.